

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет маркетингу

Кафедра регіоналістики і туризму

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність	051 «Економіка»
Освітньо-професійна програма	«Економіка міста та урбаністика»

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

**на тему «Роль громадянського суспільства в економіці міста та
вирішенні його проблем»**

здобувача Гіналюка Дмитра Сергійовича

(підпис)

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
Шевчук Олег Анатолійович

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: доктор економічних наук, професор, академік НАН
України, Данилишин Богдан Михайлович

(підпис)

Київ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА
ГЕТЬМАНА

Факультет маркетингу

Кафедра регіоналістики і туризму

Рівень вищої освіти
Галузь знань
Спеціальність
Освітньо-професійна програма

перший (бакалаврський)
05 «Соціальні та поведінкові науки»
051 «Економіка»
«Економіка міста та урбаністика»

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

О.В. Шевченко

(підпис)

2024 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Б.М. Данилишин

(підпис)

2024 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Гіналюку Дмитру Сергійовичу

Очної (денної) форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему «Роль громадянського суспільства в економіці міста та вирішенні його
проблем»

Тему затверджено наказом ректора Університету від 03.04.2024 № 625

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах наукових статей
вітчизняних та зарубіжних авторів, статистичних даних офіційних джерел, аналітичних
онлайн-систем, публічних звітів, досліджень, періодичних видань,
науково-публіцистичних видань тощо.

Розділ 1	ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ
Розділ 2	АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ЕКОНОМІКУ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ МІСТ

Розділ 3	НАПРЯМКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ
Об'єкт дослідження:	Діяльність громадянського суспільства в містах.
Предмет дослідження:	Роль громадянського суспільства в економіці міста та вирішенню його проблем.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	Дослідження ролі громадянського суспільства в економіці міста та аналіз його впливу на вирішення соціально-економічних проблем. Основною метою є розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності співпраці громадянського суспільства з місцевими органами влади для покращення економічного стану міста.

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	- описати сутність громадянського суспільства та його функції; - дослідити стадії формування громадянського суспільства та його розвиток на території сучасної України; - визначити роль громадянського суспільства в економіці міста;
У розділі 2	- провести аналіз діяльності громадянського суспільства на прикладі міст Нововолинська та Івано-Франківська; - оцінити сфери впливу громадянського суспільства на економіку міст; - дослідити міжнародний досвід громадянського суспільства на прикладі Німеччини та Польщі;
У розділі 3	- виокремити напрями вдосконалення співпраці громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування; - описати інструменти участі громадянського суспільства у вирішенні міських проблем; - визначити інструменти підтримки громадянського суспільства. Описати соціальний бізнес, як інструмент сталості організацій громадянського суспільства.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

Шевчук О.А.

«_____» _____ 20__р.

**Завдання одержав
здобувач**

(підпис)

Гіналюк Д.С.

«_____» _____ 20__р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 81 сторінку, 7 таблиць, 9 рисунків, список використаних джерел з 43 найменувань, 2 додатки.

Тема: «Роль громадянського суспільства в економіці міста та вирішенні його проблем»

Актуальність. Україна з 2014 року стикається з важкими суспільно-політичними та економічними викликами через збройну агресію росії, яка переросла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року. Активність громадянського суспільства сприяла розвитку наукових досліджень, концепцій становлення громадянського суспільства, його ролі у протидії корупції та сталому розвитку. Описано визначення та історичний розвиток громадянського суспільства у світі й Україні. Однак, бракує досліджень щодо участі громадянського суспільства в економічних процесах та впливу на прийняття рішень у громадах. Після подій 2013–2014 років, реформи привертають увагу до необхідності подальшого розвитку взаємодії між владою та громадянським суспільством, зокрема, у економічній сфері.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи — дослідження ролі громадянського суспільства в економіці міста та аналіз його впливу на вирішення соціально-економічних проблем. Основною метою є розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності співпраці громадянського суспільства з місцевими органами влади для покращення економічного стану міста.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- описати сутність громадянського суспільства та його функції;
- дослідити стадії формування громадянського суспільства та його розвиток на території сучасної України;
- визначити роль громадянського суспільства в економіці міста;

- провести аналіз діяльності громадянського суспільства на прикладі міст Нововолинська та Івано-Франківська;
 - оцінити сфери впливу громадянського суспільства на економіку міст;
 - дослідити міжнародний досвід громадянського суспільства на прикладі Німеччини та Польщі;
 - виокремити напрями вдосконалення співпраці громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування;
 - описати інструменти участі громадянського суспільства у вирішенні міських проблем;
 - визначити інструменти підтримки громадянського суспільства.
- Описати соціальний бізнес, як інструмент сталості організацій громадянського суспільства.

Об'єктом дослідження є діяльність громадянського суспільства в містах.

Предметом дослідження є роль громадянського суспільства в економіці міста та вирішенні його проблем.

Методи дослідження з визначенням отриманих за їх допомогою результатів: метод порівняння, аналізу, спостереження та експерименту, наукового пояснення, історично-логічний метод, статистичний метод, аналітичний метод, системний аналіз. Теоретичною і методичною базою дослідження слугуватиме міжнародний та вітчизняний досвід діяльності громадянського суспільства.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів:

Теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних аспектів діяльності громадянського суспільства в містах України. У кваліфікаційній бакалаврській роботі будуть наведені основні визначення понятійно-категоріального апарату у межах дослідження, виокремлені напрями щодо функцій та ролей громадянського суспільства. Досліджено сучасні теорії та підходи у взаємодії громадянського суспільства з

місцевою владою та вплив на економіку. Окреслена історична ретроспектива становлення громадянського суспільства у світі та на території України.

Методична значущість отриманих результатів передбачає отримання методичних рекомендації для підтримки та активізації діяльності громадянського суспільства у громадах України.

Практична значущість отриманих результатів полягає у наданні конкретних практичних рекомендацій для посилення ролі громадянського суспільства в економіці міста. Результати дослідження можуть бути використані органами влади та органами місцевого самоврядування для розроблення та впровадження програм підтримки громадянського суспільства. Кваліфікаційна бакалаврська дипломна робота розробляється із залученням геоінформаційних систем та технологій.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2024.

Рік захисту роботи — 2024.

Ключові слова: громадянське суспільство, економіка, вплив, бюджет, залучення.

ABSTRACT

The bachelor's thesis contains 81 pages, 7 tables, 9 figures, a list of references of 43 titles, 2 appendices.

Topic: «**The role of civil society in the city's economy and solving its problems**»

Topicality. Since 2014, Ukraine has been facing severe socio-political and economic challenges due to Russia's armed aggression, which escalated into a full-scale invasion on February 24, 2022. The activity of civil society has contributed to the development of scientific research, concepts of civil society formation, its role in combating corruption and sustainable development. The definition and historical development of civil society in the world and Ukraine are described. However, there is a lack of research on the participation of civil society in economic processes and its influence on decision-making in communities. After the events of 2013-2014, reforms have drawn attention to the need to further develop the interaction between the government and civil society, particularly in the economic sphere.

The purpose of the bachelor's thesis is to study the role of civil society in the city's economy and analyze its impact on solving socio-economic problems. The main goal is to develop recommendations for increasing the effectiveness of cooperation between civil society and local authorities to improve the economic situation of the city.

To achieve this goal, the following objectives have been set:

- to describe the essence of civil society and its functions;
- to study the stages of formation of civil society and its development in modern Ukraine;
- to determine the role of civil society in the city's economy;
- to analyze the activities of civil society on the example of the cities of Novovolynsk and Ivano-Frankivsk;
- to assess the spheres of influence of civil society on the urban economy;

- to study the international experience of civil society on the example of Germany and Poland;
- to identify areas for improving cooperation between civil society and local governments;
- describe the tools for civil society participation in solving urban problems;
- identify tools to support civil society. To describe social business as a tool for sustainability of civil society organizations.

The object of research is the activity of civil society in cities.

The subject of the study is the role of civil society in the city's economy and solving its problems.

Research methods with the definition of the results obtained with their help: the method of comparison, analysis, observation and experiment, scientific explanation, historical and logical method, statistical method, analytical method, system analysis. The theoretical and methodological basis of the study will be the international and domestic experience of civil society.

Theoretical, methodological and practical significance of the results:

The theoretical significance of the research results is to determine the theoretical aspects of civil society activities in Ukrainian cities. The qualifying bachelor's thesis will provide the basic definitions of the conceptual and categorical apparatus within the study, highlighting the directions of the functions and roles of civil society. Modern theories and approaches to the interaction of civil society with local authorities and its impact on the economy are studied. The historical retrospective of the formation of civil society in the world and in Ukraine is outlined.

The methodological significance of the results obtained involves obtaining methodological recommendations for supporting and intensifying the activities of civil society in Ukrainian communities.

The practical significance of the results is to provide specific practical recommendations for strengthening the role of civil society in the city's economy. The results of the study can be used by the authorities and local governments to

develop and implement programs to support civil society. The qualifying bachelor's thesis is developed with the involvement of geographic information systems and technologies.

The year of completion of the bachelor's thesis is 2024.

Year of defense of the diploma thesis 2024.

Keywords: civil society, economy, impact, budget, engagement.

Відгук

на кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача вищої освіти факультету маркетингу освітньо-професійної програми «Економіка міста та урбаністика»

Гіналюка Дмитра Сергійовича

на тему: «Роль громадянського суспільства в економіці міста та вирішенні його проблем»

1. **Актуальність теми:** полягає в тому, що Україна стикається з важкими суспільно-політичними та економічними викликами через збройну агресію росії з 2014 року. Це спричинило прояв активності громадянського суспільства(ГС), що стимулювало наукові дослідження у цій сфері. Однак, бракує досліджень щодо участі ГС в економічних процесах та впливу на прийняття рішень у містах. Дослідження, що було проведене, є актуальним у світлі розроблення методик оцінки впливу ГС на економіку міст та вирішення його проблем.

2. **Позитивними рисами кваліфікаційної бакалаврської роботи:** є аналіз джерел інформації, що стосується українського і закордонного досвіду та дає можливість провести порівняльний аналіз діяльності ГС та його впливу на економічні процеси в містах.

3. **Наявність самостійних розробок автора:** автором узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття громадянського суспільства(ГС) та його функції; описано стадії формування ГС; проведено аналіз українських міст на предмет залучення ГС до прийняття рішень у містах; виокремлено сфери впливу ГС на економіку міста та вирішенню його проблем; проаналізовано закордонний досвід діяльності громадянського суспільства; виділено напрями вдосконалення співпраці між органами місцевого самоврядування та ГС, обґрунтовано доцільність розвитку такого партнерства; рекомендовано використання інструментів участі громадянського суспільства у вирішенні міських проблем.

4. **Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій:** Кваліфікаційна бакалаврська робота є цінною, адже висвітлює актуальні проблеми щодо ролі громадянського суспільства в економіці міста та вирішенні його проблем

5. **Наявність недоліків:**

6. **Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК:**

Критерії оцінювання	Шкала, балів	Оцінка, балів
1. Логіко-структурний рівень	0 - 6 - 8 - 10	
2. Науково-теоретичний рівень (розділ 1)	0 - 6 - 8 - 10	
3. Аналітико-методичний рівень (розділ 2)	0 - 6 - 8 - 10	
4. Конструктивний рівень (розділ 3)	0 - 6 - 8 - 10	
5. Рівень наукової етики	0 - 6 - 8 - 10	
6. Організаційний рівень	0 - 6 - 8 - 10	
Загальна оцінка	0 - 60	

Кваліфікаційна бакалаврська робота відповідає заявленим вимогам та допускається до захисту

Науковий керівник, доктор економічних наук, професор

_____ Шевчук О.А.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ.....	8
1.1 Сутність громадянського суспільства та його функції.....	8
1.2 Стадії формування громадянського суспільства у світі та його розвиток на території сучасної України.....	15
1.3 Роль громадянського суспільства в економіці міста.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ЕКОНОМІКУ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ МІСТ.....	30
2.1. Аналіз діяльності громадянського суспільства на прикладі міст Нововолинська та Івано-Франківська.....	30
2.2. Аналіз сфер впливу громадянського суспільства на економіку міст та вирішенню його проблем.....	40
2.3 Міжнародний досвід громадянського суспільства на прикладі Німеччини та Польщі.....	47
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	56
3.1. Напрями вдосконалення співпраці громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування.....	56
3.2. Участь громадянського суспільства у вирішенні міських проблем.....	62
3.3. Соціальний бізнес як інструмент для сталості організацій громадянського суспільства.....	66
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні Україна має важкі виклики суспільно-політичного та економічного характеру спричинені збройною агресією російської федерації з 2014 року на Сході країни, а потім повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року. Прояв активності громадянського суспільства спричинив і розвиток наукових досліджень у цій сфері. Були написані концепції становлення громадянського суспільства, його роль у протидії корупції та вплив на сталий розвиток суспільства тощо. Також зроблено вагомий внесок у саме визначення поняття громадянського суспільства та описано його історичний розвиток як у світі, так і на теренах України. Попри це досі спостерігається брак наукових розвідок у царині участі громадянського суспільства в економічних процесах та впливу на прийняття рішень у громадах. Після подій 2013–2014 років, реформи у суспільно-політичній та економічній сферах України привертають увагу до необхідності подальшого розвитку взаємодії між владою та громадянським суспільством. Це відкриває двері для виявлення нових спільних шляхів співпраці, зокрема, у розгляді економічної ролі громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням громадянського суспільства займаються чимало провідних українських та закордонних науковців. В Україні теоретичними аспектами громадянського суспільства та історичною ретроспективою займалися такі вчені, як А. Колодій, П. Любченко, Н. Позняковська, Л. Пилипенко та інші. Цікавим є підхід Маркіної М. та Огородник В., які розглядали релігійно-паломницькі кластери як фактор впливу на місцеву економіку, адже релігійні спільноти також є частиною організацій громадянського суспільства. Шевчук О.А. у своїй праці «Оцінка ефективності фінансового контролю за використанням коштів місцевих бюджетів» також розкриває потенційну площину ролі впливу на економіку міст громадянського суспільства через моніторинг оцінки використання місцевих бюджетів.

Данилишин Б. та Пилипів В. досліджували досвід країн Європи в децентралізації. Варто зауважити, що громадянське суспільство також відіграє вагомую роль в процесах децентралізації України. Ця сфера також потребує подальших наукових досліджень.

Закордоном дослідженнями громадянського суспільства займалися ще такі видатні мислителі, як мислителями як Дж. Лок, А. Фергюссон, Ш.Л. Монтеск'є, І. Кант, Ф. Г. Гегель, А. де Токвіль та інші.

Науковиця А. Колодій у своїй роботі досліджує історичну еволюцію громадянського суспільства, яке почало своє формування в ХІХ столітті[4]. Авторка характеризує поняття громадянського суспільства та проводить ретроспективний аналіз історії становлення громадянського суспільства. Також описує стадії становлення та розквіт громадянського суспільства після Другої світової війни. Дослідник формулює сутність та різновиди громадянського суспільства й наводить його функції.

Українські дослідники Н. Позняковська та Л. Пилипенко у своїй праці досліджують концепції становлення і розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні[2]. Вчені показують нам результати дослідження історичних аспектів розвитку інститутів громадянського суспільства в контексті сучасного розуміння їхньої суті та структури. Критично оцінюються результати досліджень теорії та практики впливу громадянського суспільства на економіку. Висвітлюються основні підходи до визначення сутності категорії «громадянське суспільство». Аналізуються національні відмінності у становленні та розвитку громадянського суспільства за допомогою різних моделей. Розглядається український громадянський рух як передумова формування громадянського суспільства в Україні. Оцінюється стан та розвиток громадянського суспільства в Україні після Революції Гідності. Класифікуються інструменти оцінки міцності та загальної життєздатності сектору організацій громадянського суспільства.

Погоджуюся з твердженнями авторів щодо важливості оновлення підходів до концепції громадянського суспільства та економічних механізмів функціонування його інститутів.

Метою дослідження в рамках кваліфікаційної бакалаврської роботи є дослідження ролі громадянського суспільства в економіці міста та аналіз його впливу на вирішення соціально-економічних проблем. Основною метою є розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності співпраці громадянського суспільства з місцевими органами влади для покращення економічного стану міста.

Для реалізації зазначеної мети, були поставлені наступні **завдання**:

- описати сутність громадянського суспільства та його функції;
 - дослідити стадії формування громадянського суспільства та його розвиток на території сучасної України;
 - визначити роль громадянського суспільства в економіці міста;
 - провести аналіз діяльності громадянського суспільства на прикладі міст Нововолинська та Івано-Франківська;
 - оцінити сфери впливу громадянського суспільства на економіку міст;
 - дослідити міжнародний досвід громадянського суспільства на прикладі Німеччини та Польщі;
 - виокремити напрями вдосконалення співпраці громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування;
 - описати інструменти участі громадянського суспільства у вирішенні міських проблем;
 - визначити інструменти підтримки громадянського суспільства.
- Описати соціальний бізнес, як інструмент сталості організацій громадянського суспільства.

Об'єкт дослідження. Діяльність громадянського суспільства в містах.

Предмет дослідження. Роль громадянського суспільства в економіці міста та вирішенні його проблем.

Методи дослідження. Для реалізації визначених завдань дослідження пропонується використовувати наступні загальнонаукові методи досліджень: метод порівняння, аналізу, спостереження та експерименту, наукового пояснення, історично-логічний метод, статистичний метод, аналітичний метод, системний аналіз. Теоретичною і методичною базою дослідження слугуватиме міжнародний та вітчизняний досвід діяльності громадянського суспільства.

Теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних аспектів діяльності громадянського суспільства в містах України. У кваліфікаційній бакалаврській роботі будуть наведені основні визначення понятійно-категоріального апарату у межах дослідження, виокремлені напрями щодо функцій та ролей громадянського суспільства. Досліджено сучасні теорії та підходи у взаємодії громадянського суспільства з місцевою владою та вплив на економіку. Окреслена історична ретроспектива становлення громадянського суспільства у світі та на території України.

Методична значущість отриманих результатів передбачає отримання методичних рекомендації для підтримки та активізації діяльності громадянського суспільства у громадах України.

Практична значущість отриманих результатів полягає у наданні конкретних практичних рекомендацій для посилення ролі громадянського суспільства в економіці міста. Результати дослідження можуть бути використані органами влади та органами місцевого самоврядування для розроблення та впровадження програм підтримки громадянського суспільства. Кваліфікаційна бакалаврська дипломна робота розробляється із залученням геоінформаційних систем та технологій.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу дослідження становлять офіційні матеріали державних органів публічної влади України й інших держав, місцевих рад, статистичні дані, наукові статті, дисертації, звіти

конференцій, ресурси мережі Internet.

Нормативно-правовою та емпіричною базою дослідження є Конституція та закони України, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, законодавчі акти, рішення місцевих рад, накази і розпорядження органів виконавчої влади, документи та звіти міжнародних та українських організацій, інші нормативно-правові документи.

Структура роботи. Кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У першому розділі автор розкриває теоретичні аспекти громадянського суспільства. У другому розділі автор проводить комплексний аналіз діяльності громадянського суспільства на рівні міст та держав інтерпретуючи їх на розроблених картах за допомогою геоінформаційних систем і технологій (ГІС). У третьому розділі автор роботи пропонує практичне застосування теоретичної бази дослідження, показує інструменти залучення громадянського суспільства в економічні процеси та вирішенню проблем міста.

РОЗДІЛ 1. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

1.1 Сутність громадянського суспільства та його функції

Із 2014 року в Україні швидкими темпами почало активізуватися громадянське суспільство. Поштовхом для цього стала Революція Гідності, а згодом війна на Сході. Необхідність відновлення демократичних засад управління державою, дотримання Європейських цінностей та курс на Євроінтеграцію, рішуча боротьба з корупцією можливі лише за умови утвердження громадянського суспільства. У тогочасних умовах громадянський рух був здебільшого хаотичним, базувався на особистісних проявах патріотизму та волонтерської ініціативи. Таким чином важко побудувати ефективну взаємодію громадянського суспільства з владними та державними інституціями.

Громадські активісти почали об'єднуватися в спільноти, які згодом формалізували свою діяльність у вигляді організацій громадянського суспільства. До таких організацій належать: громадські організації, профспілки, благодійні організації, творчі та культурні об'єднання, релігійні організації тощо. Кожна з цих інституцій здійснює свою діяльність в рамках Статуту на певній території. За рівнем впливу ці організації можуть бути всеукраїнські (працюють на всю територію України), регіональні (у межах областей та регіонів) та місцеві (міста, селища або села). За даними дослідження, що проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у межах проекту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства»[1], станом на грудень 2021 року кількість зареєстрованих громадських організацій на 19 193, ніж в 2013 році та становила 96 258. Із 2013 по 2022 рік кількість благодійних організацій постійно зростала й досягла кількості майже 27 000. Із початком

повномасштабного вторгнення у 2022 році, темпи приросту громадських організацій зменшилися, проте благодійних — різко зросла. Відповідну динаміку візуалізовано на графіку нижче (Рисунок 1.1).

Динаміка приросту кількості реєстрацій громадських та благодійних організацій з 2014 по 2022 роки

Рисунок 1.1 — Динаміка приросту кількості реєстрацій громадських та благодійних організацій із 2014 по 2022 роки

Джерело: авторська розробка на основі [1]

Громадськими та благодійними організаціями керують представники громадянського суспільства. Сьогодні досі не існує єдиного й чіткого розуміння поняття громадянського суспільства. Сучасні підходи до визначення змісту поняття громадянського суспільства досить різноманітні й часто взаємосуперечливі. На думку американського дослідника Роберта Патнема, громадянське суспільство можна трактувати як спільноту громадян, які є незалежними, рівноправними та вільними. Ключовою особливістю спільноти є захищеність відповідними законами від прямого втручання держави в їх діяльність. Робота такого суспільства ґрунтується на демократичних цінностях управління. Відповідно до такої інтерпретації поняття сформувався один із двох основних підходів визначення громадянського суспільства — вузький[2].

Основою підходу є строге розмежування сфер громадянського суспільства, політики та економіки. Послідовники такої думки відносять до громадянського суспільства всі сфери діяльності людини, які не підконтрольні державі. Таким чином структура громадянського суспільства складається зі сфер життя: економічної, культурної, релігійної, спортивної тощо крім державної діяльності.

Другий підхід — широкий. Учений Павло Любченко у своїх роботах описував, що помилково обмежувати поняття громадянського суспільства лише недержавними неприбутковими організаціями. У широкому підході стверджується, що громадянське суспільство та держава є тотожними поняттями. Таким чином впливає, що держава є одним із інститутів громадянського суспільства. Правова держава може бути розбудованою лише там, де наявні інститути громадянського суспільства, у центрі якого перебуває людина, її права, свободи та інтереси. У роботі «Громадянське суспільство: аспекти нової парадигми»[3] П. Любченко писав: «держава, яка може реально характеризуватися, як правова, є одним із інститутів громадянського суспільства. Таким чином громадянське суспільство порівняно з державою є соціальною системою вищого рівня організації».

Базуючись на цих підходах сформулюємо визначення понять. Громадянське суспільство — це суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення суспільних потреб та відстоювання колективних інтересів. Діяльність громадянського суспільства часто є спонтанною, неорганізованою має масовий характер та загалом являє сукупність суспільних відносин поза межами приватного життя.

Відповідно організації громадянського суспільства — це зареєстровані відповідно до чинного законодавства громадські організації, професійні спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, творчі спілки та інші організації, діяльність яких не пов'язана із здійсненням владних

повноважень і отриманням прибутку з метою його розподілу. Інституціоналізована діяльність громадянського суспільства дозволяє забезпечувати стабільність, мати чіткі сфери діяльності, які закріплені в установчих документах, та офіційно захищати інтереси окремих груп суспільства.

Виходячи з цих понять громадянського суспільства перейдемо до окреслення його функцій. А. Колодій у своїй роботі описує 4 функції громадянського суспільства[4]: засіб виразу індивідів, гарант непорушності особистих прав громадян, систематизація й регуляція протестних рухів, захисту інтересів певної групи населення. Проте, узагальнення думок науковців дозволяє подивитися на ситуацію ширше та виділити дві базові функції громадянського суспільства.

Перша функція — економічна. Вплив громадянського суспільства на економіку поширюється на всіх рівнях: від місцевого до державного. Те, як громадянське суспільство впливає на економіку, викликає ряд наукових дискусій. Існують як песимістичні, так і оптимістичні погляди на вплив громадянського суспільства на економіку.

Американський економіст Манкур Олсон мав песимістичні погляди стверджуючи, що невеликі групи інтересів не мають стимулів працювати на суспільне благо. Натомість вони займаються дорогим та неефективним «пошуком ренти» (англ. — *rent-seeking*) — концепція, яка виникає, коли суб'єкт господарювання прагне збагатитися без створення доданої вартості чи суспільного блага. Прикладом *rent-seeking* є лобіювання грантів, субсидій, або податкових пільг тощо. Цим можуть зловживати організації громадянського суспільства для отримання грантів на проєкт, який не принесе суспільної користі, але й не зашкодить. Немає жодних гарантій того, що неурядові організації, які захищають суспільні інтереси, насправді представляють справжні суспільні інтереси. Відповідно є ризик неефективної витрати бюджетних чи грантових коштів. Також цілком можливо, що занадто активний

громадський сектор може являти собою надмірну політизацію суспільного життя, що може або спотворити державну політику, або завести її в глухий кут.

Має місце тут і теорія трагедії спільнот. Трагедія спільного[5] (англ. — *tragedy of the commons*) — описує ситуації, у якій особи, що мають доступ до публічного ресурсу (який також називають спільним), діють у власних інтересах і, таким чином, у кінцевому підсумку виснажують ресурс. Хоч сама теорія стосується суспільних благ і ресурсів, як-от вода, земля чи ліси, бюджетні кошти також можна вважати спільним благом громадян держави. Ця теорія пояснює схильність людей приймати рішення, виходячи з особистих потреб, незалежно від того, який негативний вплив це може мати на інших. Потенційне надмірне використання ресурсу спільного користування (грантових чи бюджетних коштів) може спонукати людей створювати проєкти заради власної вигоди призводячи до нераціональної витрати ресурсів.

Іншою точкою зору на економічну функцію громадянського суспільства є стимулювання до економічного зростання. Роберт Патнем у своїй роботі «*Making Democracy Work*»[6] аналізував регіональні дані Італії з XIX століття до 1980-х. Дослідження показало, що регіони Італії, де рівень громадянської активності на початку 20 століття був високим, мали вищий рівень економічного розвитку в наступні десятиліття. Автор стверджує, що це свідчить про те, що норми та мережі громадянської активності можуть сприяти економічному зростанню, а не перешкоджати йому. Дослідження Патнема показує, що країни з активним громадянським суспільством, як правило, мають більш розвинені економіки. Це може бути тому, що громадяни, які активно беруть участь у житті своїх громад, частіше довіряють один одному та уряду, що сприяє співпраці та інноваціям. Активні громадяни можуть створювати нові бізнеси, допомагати один одному в подоланні криз, об'єднуватися в асоціації задля підтримки колег тощо. Крім того, активні громадяни можуть лобіювати уряди, щоб вони проводили політику, яка сприяє економічному зростанню,

наприклад, інвестували в освіту, інфраструктуру, надавали пільгові кредити початківцям у бізнесі тощо.

Рональд Інглхарт намагається об'єднати дві теорії щодо економічних функцій громадянського суспільства (оптимістичну та песимістичну) провівши аналіз 43 громад[7]. Учений дійшов висновку, що на початкових етапах розвитку країни, як і казав Р. Патнем, багато активних громадських організацій справді сприяють економічному зростанню. Проте пізніше, як писав М. Олсон, ці організації можуть стати занадто впливовими і заважати економіці. Вони починають лобіювати (відстоювати) власні інтереси, навіть якщо це шкодить загальному економічному розвитку країни. Іншими словами, громадянське суспільство може бути корисним на початку, але з часом воно може перетворитися на перешкоду, якщо не стежити за його впливом.

Друга функція — демократична. Громадянське суспільство має вирішальний вплив на розвиток соціального капіталу. У свою чергу соціальний капітал є важливою складовою для ефективного функціонування сучасних економік. Також є необхідною умовою стабільної ліберальної демократії. За висловом Ернеста Гелнера, «немає громадянського суспільства, немає демократії». Потужний соціальний капітал, ймовірно, є тим, що створює щільну мережу громадянського суспільства. Якщо демократія насправді є ліберальною, вона підтримує захищену сферу індивідуальної свободи, у яку держава обмежена від втручання. Якщо така політична система не вироджується в анархію, суспільство, яке існує в цій захищеній сфері, повинно бути здатним до самоорганізації. Громадянське суспільство служить для того, щоб врівноважити владу держави і захистити індивідів від влади держави.

Політичну функцію соціального капіталу в демократії висвітлив Алексіс де Токвіль у праці «Демократія в Америці». Французький історик описував схильність американського народу до громадського об'єднання та використав фразу «art of association», що у перекладі з англійської означає мистецтво асоціацій або ж мистецтво об'єднання. Токвіль вважав, що демократія має

тенденцію до знищення більшості форм соціального класу або успадкованого статусу, намагаючись зробити суспільство рівним у правах та обов'язках. Люди залишаються однаково вільними, але слабкими у своїй рівності. У своїй іншій праці де Токвіль досліджуючи французьку революцію написав, що напередодні «не було й десяти французів, які могли б об'єднатися заради спільної справи». Лише об'єднавшись у тогочасні громадські організації, слабкі люди ставали сильними; асоціації, які вони утворювали, могли або брати безпосередню участь у політичному житті (як у випадку з політичною партією чи групою за інтересами), або слугувати «школами громадського активіста», де люди навчалися публічній політиці, активізму та взаємодії.

Френсіс Фукуяма описав навіть економічну функцію соціального капіталу[8]. Її суть полягає у зменшенні трансакційних витрат, пов'язаних із формальними механізмами координації й контролю, такими як контракти, ієрархії, бюрократичні правила тощо. Коли індивід чи група індивідів має велике коло довіри в будь-якій діяльності, тоді не треба витратити гроші на юристів, щоб скласти величезні контракти, які будуть передбачати кожен потенційну загрозу. Жоден договір не може врахувати всі непередбачувані обставини, які можуть виникнути між сторонами; більшість із них передбачають певний рівень доброї волі, який не дозволяє сторонам скористатися непередбачуваними лазівками. Контракти, у яких намагатися описати всі непередбачувані обставини будуть негнучкими і дорогими у виконанні. Звичайно, можливо досягти скоординованих дій між групою людей, які не володіють соціальним капіталом, але це, ймовірно, потягне за собою додаткові трансакційні витрати на моніторинг, переговори, судові розгляди та забезпечення дотримання формальних угод.

Був період, коли суспільствознавці вважали, що модернізація обов'язково тягне за собою поступову зміну неформальних механізмів координації формальними. Імовірно, в історії людства був час, коли формального права та

організацій майже не існувало, а соціальний капітал був єдиним засобом досягнення скоординованої дії.

Отже, громадянське суспільство має два основні підходи щодо визначення своєї сутності: вузький та широкий. Вузький підхід вбачає строге розмежування сфер громадянського суспільства, політики та економіки, а широкий навпаки — об'єднання. У широкому підході стверджується, що держава є найвищим інститутом громадянського суспільства.

Також громадянське суспільство виконує економічні та демократичні функції, впливаючи на всі рівні економіки та сприяючи соціальному капіталу. Дослідження Роберта Патнема, Френсіса Фукуями та Рональда Інглхарта показують, що активне громадянське суспільство сприяє економічному зростанню.

1.2 Стадії формування громадянського суспільства у світі та його розвиток на території сучасної України

Для глибшого розуміння суті громадянського суспільства варто дослідити історію його формування як явища, а також розвитку на території сучасної України. Професор Каліфорнійського університету Джеффри Александер у результаті свого дослідження виокремив три стадії періоду розвитку громадянського суспільства та надав їм умовні назви «громадянське суспільство I, II, III»[9].

У основі такого поділу лежить часова й історична модель громадянського суспільства. Концепція громадянського суспільства як соціального явища та теоретичної конструкції бере свій початок у кінці XVII — першій половині XIX століття. Так, «громадянське суспільство I» належить до цього періоду. На даному етапі були чітко розмежовані функції громадянського суспільства та держави.

Видатні мислителі, такі як Джон Локк, Адам Фергюсон, Шарль Луї де Монтеск'є, Іммануїл Кант, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель та Алексіс де Токвіль, заклали основи цієї ідеї. Використовуючи термін *societas civilitas* (згодом - *civil society*, тобто громадянське суспільство), ці філософи описували нові суспільні порядки, що виникали навколо них. Вони розглядали суспільство та державу як взаємопов'язані, але автономні сфери: політичну і громадську. Громадська сфера базувалася на ідеях індивідуальної свободи та автономії громадян, їхньому праві на створення спілок і асоціацій, захист своїх інтересів та протистояння державному свавілля.

Ранні теорії громадянського суспільства акцентували увагу на економічній складовій як основній частині. Тут індивіди виступали як незалежні суб'єкти суспільної діяльності, прагнучи мінімізувати втручання держави у свої справи. Принцип «*laissez faire, laissez passer!*», що в перекладі з французької означає «нехай буде, нехай пройде!», був гаслом раннього капіталізму, що закликав до невтручання держави у бізнес. Однак це не означало повної відсутності державного впливу. Влада мала забезпечувати закони, що відображали загальну волю громадян, захищали їхні права та свободи.

У XVIII столітті поряд із економікою виникла нова автономна сфера — громадське неполітичне спілкування. Усі справи, що викликали громадську зацікавленість, стали частиною громадської активності, у яку держава не мала втручатися. Приватне життя остаточно відокремилося від громадського (публічного), а публічна сфера розділилася на політичну і громадську. Відтоді утвердилося переконання, що «саморегульована економіка і громадська думка є шляхами до суспільної єдності поза межами політичних структур». Вони сприяли подоланню деструктивних тенденцій та забезпечували стабільність громадянського суспільства.

Особлива увага в цей період приділялася моральним, етичним та цивілізаційним аспектам громадянського суспільства. Адам Фергюсон, зокрема,

протиставив цивільне суспільство диким і варварським, вбачаючи головну ознаку цивілізованості у поступовому усуненні насильства з міжлюдських відносин. Це призвело до етизації поняття «громадянське суспільство», особливо в англійській соціальній філософії, де підкреслювалася роль моральності, вихованості та політичної культури.

Німецькі філософи Іммануїл Кант та Георг Вільгельм Фрідріх Гегель наголошували на нероздільності моралі та права, принципах правової держави, яка створює умови для функціонування громадянського суспільства. Гегель, обожнюючи державу як втілення всезагальності, вважав ідеалом конституційну монархію, виступав за кодифікацію законів, публічність судочинства та створення суду присяжних, що забезпечувало функціонування громадянського суспільства.

Гегель визначав елементи громадянського суспільства як систему потреб, правові установи, поліцію та корпорації, що об'єднують індивідів за родом діяльності. Його термін «buergerliche Gesellschaft» (нім. — міщанське суспільство) згодом був адаптований марксистами як буржуазне суспільство у класовому розумінні. Сучасні дослідники громадянського суспільства високо цінують спадщину німецького філософа за його розуміння складності та неоднозначності цього феномену. Він підкреслював наявність суперечностей у громадянському суспільстві та передбачав концепцію плюралізму. Його ідеї корисні сьогодні для тих, хто прагне розробити нову модель громадянського суспільства, яка б відповідала сучасним умовам і потребам соціальної держави. Інститути такого суспільства повинні співпрацювати з урядом, поєднуючи індивідуальні цінності з підходами м'якого корпоративізму, спрямованими на покращення добробуту громадян.

Період «громадянське суспільство II» починається серединою XIX століття, а завершується серединою XX століття. Ця епоха відзначається збереженням сфери громадського життя як важливої складової суспільної системи, незалежної від державних структур. У країнах, що відносяться до

«другого ешелону» цивілізації, цей період є початком укріплення громадянського суспільства. Однак, у багатьох країнах, де раніше розвивалася теорія громадянського суспільства, спостерігається зміна якісних параметрів.

Суспільство, за словами Дж. Кіна, «деградує». Це проявляється у загостренні класових протиріч, у застосуванні насильницьких методів вирішення конфліктів, загалом — у «нецивілізованому» поводженні та нерівномірному впливі тих, кого зараз можна б назвати олігархами. Соціалістичні концепції суспільного розвитку, серед яких особливе місце займає марксизм, стають популярними. К. Маркс, Ф. Енгельс та їхні послідовники розглядають громадські зв'язки і громадянське суспільство як форму класових відносин, що виникають у капіталістичному суспільстві і засуджені зникнути разом із ним. У першій половині XX століття у багатьох країнах громадянське суспільство тимчасово відходить на задній план через збільшення державних функцій «легітимного насильства» (фашизм і сталінізм). Тому не дивно, що концепція громадянського суспільства втрачає популярність.

Серед західноєвропейських теоретиків першої половини XX століття варто зазначити італійського марксиста Антоніо Грамші, який всебічно досліджував феномен громадянського суспільства. Після Другої світової війни, особливо з початком третьої хвилі демократизації країн світу, твори Грамші стали містком, який відновив майже перервану традицію теорії та практики громадянського суспільства в західних країнах. Грамші став передвісником нового етапу в розвитку цієї концепції — громадянського суспільства III. Прихильники марксизму після війни відновили актуальність концепції громадянського суспільства, використовуючи її для критики «соціалістичного авторитаризму» у країнах Центральної та Східної Європи. Знання Гегеля, молодого Маркса та Грамші стало живим зв'язком з концепцією громадянського суспільства та дихотомією «держава — суспільство».

Особливістю післявоєнного періоду є те, що сфера застосування категорії громадянського суспільства стала дуже широкою, а його інтерпретації —

різноманітними. Спостерігається справжній ренесанс концепції громадянського суспільства у західному світі, що обумовлений новими реаліями суспільства загального добробуту та пошуками нових форм соціальної взаємодії.

Після Другої світової війни розгромлена Німеччина зіткнулася з проблемою великої кількості сиріт та безпритульних дітей. Не маючи ефективних систем підтримки, окрім небезпечних залишків Гітлерюгенду, влада ризикувала соціальним вибухом. Щоб вирішити цю проблему, уряд Конрада Аденауера започаткував створення «молодіжних поселень» — місць, де молодь могла жити, навчатися та проводити дозвілля. Цю ініціативу згодом поширили на міста, де центри розміщувалися на горищах уцілілих будинків. Центри, наповнені різноманітними програмами та заходами, особливо спортивними, стали важливими осередками для підтримки та розвитку молоді, а також місцями для роботи з нею, що надавалися церквами, які також пережили війну. Таким чином виникли перші у світі молодіжні центри[10].

Надзвичайний успіх концепції громадянського суспільства в післявоєнний період, особливо в 80-90-ті роки XX століття, пояснюється тим, що вона спочатку слугувала новій «стратегії трансформації диктаторських режимів», а потім стала інструментом пояснення причин падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі, а також тим, як це вплине на успіхи в утвердженні демократичних інститутів. Однак вплив концепції не обмежується країнами, які переходять від авторитарних і тоталітарних режимів до демократії.

Проте саме у період громадянського суспільства II відбувається найбільший розквіт громадського життя в Центрально-Східній Європі, зокрема, у тій частині України, що була під владою Австрійської імперії. Саме тоді Австро-Угорська монархія взяла курс на конституційний розвиток та надала рівні права народам, які входили до її складу. Під впливом принципів правової держави, що дотримувалися владою Австро-Угорщини наприкінці XIX — початку XX століття, українці на Галичині пережили піднесення громадянської

свідомості та організованого громадського життя. Це сприяло відродженню їхнього економічного та політичного життя, збільшенню національної гідності та спростуванню упереджених думок про нездатність українців до державного життя, об'єднання та громадянської активності.

На території сучасної України процеси, пов'язані з формуванням громадянського суспільства, відбувалися у складних умовах зовнішнього впливу. Протягом тривалого часу українські землі входили до складу різних імперій, що суттєво впливало на розвиток соціальних і політичних інститутів. Проте, навіть за таких умов, на цих землях зароджувалися елементи громадянського суспільства. Його коріння на території України лежить у XV-XVII століттях, коли на українських землях популярною стала діяльність братств. Ці організації, створені при православних церквах, сприяли розвитку освіти, культури та релігійної свідомості, виступали за захист прав і свобод своїх членів. Вони стали своєрідним прообразом сучасних громадських організацій, що займалися різноманітними соціальними питаннями. Уже у XIX столітті розвиток громадянського суспільства в Україні активізувався завдяки національно-визвольним рухам. У цей період з'являються численні громадські організації, культурні товариства та кооперативи, що об'єднували людей навколо ідей національного відродження та соціальних реформ. Значну роль у цьому процесі відіграли видатні діячі, такі як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, які своїми творами пробуджували національну свідомість і закликали до боротьби за права українців.

У той же час розвивався громадський рух і в Наддніпрянській Україні, проте менш успішно, переважно зосереджуючись на просвітницькій діяльності. Тут його існування було короточасним — до приходу до влади більшовицького режиму. У Галичині ж громадянське суспільство виявилось відносно розвиненим протягом 1920-30 років, до моменту приєднання її до тоталітарного СРСР. Тут діяли різноманітні національні економічні товариства, такі як «Дністер», «Народна торгівля», «Сільський господар». Лише Центральна

асоціація українських кооперативів об'єднувала 4000 кооперативів та 700 тисяч членів. Зусиллями товариств «Просвіта» і «Рідна школа» було засновано близько 40 гімназій, ліцеїв, професійно-технічних училищ і понад 3000 народних українських шкіл. Також розвивався феміністичний рух.

Видатні українські вчені цього періоду, такі як М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Б. Кістяківський, М. Шаповал, присвячували свої праці теорії громад, громадського життя і правової держави. Деякі з їхніх праць залишаються актуальними й донині. Проте, у цілому їхні інтелектуальні досягнення мало вплинули на дискурс громадянського суспільства, оскільки в той час, як і в інших державах, в Україні його місце зайняв дискурс соціалізму, що зайняв уми і європейців більш ніж на століття. Деякі українські вчені, за винятком Б. Кістяківського, також прихилилися до соціалістичної орієнтації. Соціалістична спрямованість ілюзійнізувала їхнє уявлення про роль громад і громадського самоврядування у майбутньому, що призвело до політичних помилок під час національної революції 1917-20 рр.

У період радянської влади громадянське суспільство зазнало значних утисків. Всі форми незалежної громадської активності жорстко контролювалися державою, а будь-які спроби створити автономні громадські організації придушувалися. Проте навіть у цей час існували підпільні групи та рухи опору, що боролися за права та свободи громадян.

У кінці ХХ століття громадянське суспільство знову бурхливо активізовується. Справжнє відродження громадянського суспільства в Україні почалося наприкінці 1980-х років, у період «перебудови» та гласності. З'явилися перші незалежні громадські організації, які виступали за демократичні реформи та національне відродження. Цей процес прискорився після здобуття Україною незалежності в 1991 році. Сьогодні громадянське суспільство в Україні відіграє важливу роль у розвитку країни. Воно активно впливає на формування політичної культури, захист прав людини, боротьбу з корупцією та вирішення соціальних проблем. Важливу роль відіграють

численні громадські організації, благодійні фонди, волонтерські рухи, що активно залучають громадян до суспільного життя.

Революція на граніті стала першим масовим проявом громадянської активності в незалежній Україні. Восени 1990 року студенти, здебільшого з Києва, організували масштабний протест проти комуністичної влади та політичної залежності України від Радянського Союзу. Вони встановили наметове містечко на Майдані Незалежності, вимагаючи політичних реформ, відставки уряду Віталія Масола, проведення нових виборів та прийняття Декларації про державний суверенітет України. Роль громадянського суспільства у цій революції була надзвичайно важливою. Студентський протест став яскравим прикладом самоорганізації та солідарності. Відсутність політичних лідерів, на яких можна було б вплинути або які могли б взяти на себе відповідальність за дії протестувальників, зробила рух більш автентичним і сприяла широкій підтримці населення. Громадянське суспільство виявило свою здатність мобілізувати маси, використовувати ненасильницькі методи протесту та формувати політичний порядок денний. Революція на граніті показала, що громадянська активність може бути потужним засобом впливу на політичні процеси, навіть в умовах авторитарного режиму.

Помаранчева революція, яка відбулася у листопаді-грудні 2004 року, стала реакцією громадян на фальсифікацію результатів президентських виборів. Масові протести та страйки охопили всю країну, зосередившись на Майдані Незалежності в Києві. Головними вимогами протестувальників були чесні вибори та демократичні реформи. Громадські організації, незалежні медіа, студентські рухи та активісти об'єдналися для захисту демократичних цінностей. Вони забезпечували інформаційну підтримку, організовували масові акції, координували волонтерів та здійснювали юридичний супровід протестів. Крім того, помітну роль відіграли місцеві громади, які активно підтримували протестувальників ресурсами та моральною підтримкою. Помаранчева революція продемонструвала зрілість українського громадянського суспільства

та його готовність до активної участі у політичному житті країни. Вона також підкреслила важливість громадянської мобілізації та солідарності у досягненні демократичних змін. Завдяки активній позиції громадянського суспільства вдалося добитися переголосування другого туру виборів, що призвело до перемоги опозиційного кандидата Віктора Ющенка.

Революція Гідности, яка розпочалася в листопаді 2013 року як відповідь на рішення тодішнього президента Віктора Януковича призупинити підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Спочатку студентські протести швидко переросли у масштабний рух за європейську інтеграцію, проти корупції та авторитаризму. Громадянське суспільство тоді найбільше проявлялося у волонтерських ініціатив. Ключовою роллю було забезпечення протестувальників необхідними ресурсами: їжею, медичною допомогою, теплими речами та захистом. Незалежні медіа та журналісти висвітлювали події в режимі реального часу, протистоячи державній пропаганді. Громадські організації та активісти координували дії протестувальників, організовували мітинги, збирали фінансову допомогу та залучали міжнародну підтримку.

Однією з визначних рис Революції Гідности стало створення Самооборони Майдану — добровольчого об'єднання, яке забезпечувало безпеку протестувальників та захищало їх від силових дій правоохоронних органів. Ця ініціатива стала символом самоорганізації та солідарності громадян.

Революція Гідности не лише призвела до зміни влади, але й значно зміцнила громадянське суспільство в Україні. Вона продемонструвала його здатність до ефективної самоорганізації, активної участі в політичних процесах та захисту демократичних цінностей. Революція також стала поштовхом для подальшого розвитку волонтерського руху, благодійних організацій та ініціатив з моніторингу влади. Так, у 2014 році, у відповідь на вторгнення росії в Донецьку й Луганську області та Крим, було створено десятки громадських організацій та благодійних фондів із метою допомоги українській армії.

«Повернись живим», «Комбат-Юа», «Армія SOS» та інші невпинно мобілізували ресурси громадян для протистояння збройній агресії проти України. Революція Гідності стала потужним каталізатором для розвитку громадянського суспільства в Україні. Відтоді громадянське суспільство активно впливає на процеси державного управління та бере участь у контролі за діяльністю влади.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року організації громадянського суспільства та звичайні небайдужі громадяни взяли на себе різноманітні завдання, ризикуючи власним життям. Вони евакуювали цивільних з зони бойових дій, забезпечували переселенців житлом і першою гуманітарною допомогою, купували форму та інше спорядження для армії, надавали правові консультації, та навіть брали участь у розробці законів. Багато волонтерських ініціатив, які з'явилися в перші місяці війни, з часом перетворилися на великі громадські організації та благодійні фонди, що продовжують допомагати постраждалим від конфлікту[11].

Отже, історичний розвиток громадянського суспільства, починаючи з кінця XVII століття має різні концепції видатних філософів, таких як Д. Локк, А. Фергюсон, І. Кант та інші, які заклали основи ідеї громадянського суспільства. Визначено три стадії розвитку громадянського суспільства, що включають період від кінця XVII до початку XIX століття, середину XIX століття до середини XX століття, і післявоєнний період до сучасності. Еволюція громадянського суспільства в Україні проходила складний шлях, процеси його формування відбувалися під значним зовнішнім впливом. Розглянуто ролі громадських організацій, національно-визвольних рухів та інтелектуальної спадщини українських діячів у формуванні національної свідомості. Громадянське суспільство в незалежній Україні має значний вплив на політичні процеси, боротьбу з корупцією та захист прав людини.

1.3 Роль громадянського суспільства в економіці міста

У наукових джерелах роль громадянського суспільства в економіці майже не представлена. М. Лук'янова у роботі «Роль організацій громадянського суспільства в розвитку сільських територій» частково порушила тему необхідності досліджень у цій галузі. Важливість ролей, які виконує громадянське суспільство в містах важко переоцінити тому це питання потребує подальших наукових напрацювань.

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у розвитку економіки міста, формуючи умови для інновацій, сприяючи підприємництву, впливаючи на місцеву політику, забезпечуючи соціальну справедливість та включеність, підтримуючи розвиток інфраструктури та формуючи громадську думку. Діяльність громадянського суспільства охоплює різноманітні аспекти міського життя і сприяє створенню більш стійких, інноваційних та процвітаючих міських економік. Для кращого сприйняття ролей громадянського суспільства, відобразимо їх на рисунку 1.2. Часто буває важко виокремити діяльність організацій громадянського суспільства за окремою їх роллю. Наприклад, адвокаційні кампанії поєднують у собі й освітню складову, що відноситься до ролі надання соціальних послуг.

Як було зазначено в підрозділі 1.1, однією з функцій громадянського суспільства є економічна. Відповідно, громадянське суспільство відіграє важливу роль у сприянні економічного розвитку міст з декількох причин.

Рисунок 1.2 — Ролі громадянського суспільства

Джерело: авторська розробка на основі [12]

По перше, активне громадянське суспільство створює сприятливі умови для розвитку інновацій та підприємництва. Громадські організації, асоціації та ініціативи можуть забезпечити підтримку для нових ідей, сприяти обміну знаннями та навичками, а також створювати платформи для співпраці між громадянами та бізнесом. Наприклад, численні бізнес-інкубатори та технопарки виникають саме завдяки ініціативам громадянського суспільства. Вони надають молодим підприємцям доступ до ресурсів, менторства та фінансування, що є критично важливим для розвитку нових бізнесів і технологічних стартапів. Крім того, громадські організації часто організовують тренінги, семінари та конференції, де підприємці можуть ділитися досвідом та налагоджувати корисні контакти.

По друге, громадянське суспільство також може виступати як лобіст, що допомагає впливати на формування економічної політики. Вплив на місцеву політику через лобіювання може призводити до створення сприятливих умов

для бізнесу, зменшення корупції та покращення умов для інвестування. Громадські організації можуть брати участь у розробці місцевих ініціатив, які стимулюють економічну активність, знижують адміністративні бар'єри та покращують бізнес-клімат у містах. Завдяки тиску громадських організацій можливо домогтися прозорого та справедливого розподілу державних ресурсів, що сприяє створенню рівних умов для ведення бізнесу. Наприклад, у багатьох містах громадські організації відіграють важливу роль у моніторингу та боротьбі з корупцією, що безпосередньо впливає на економічний розвиток, адже корупція часто є головною перешкодою для інвестицій та розвитку бізнесу.

По третє, громадянське суспільство сприяє соціальній справедливості та включеності, що також важливо для економічного розвитку. Включення більш широких верств населення до економічної діяльності забезпечує більш стійкий та рівномірний розвиток. Громадські організації можуть працювати над забезпеченням рівних можливостей для всіх громадян, включаючи вразливі категорії населення, такі як люди з інвалідністю, молодь, жінки та національні меншини. Вони можуть забезпечувати доступ до освіти, професійної підготовки та працевлаштування, що дозволяє більшій кількості людей долучитися до економічного життя міста. Наприклад, програми, спрямовані на розвиток навичок та підвищення кваліфікації, допомагають безробітним отримати необхідні знання та знайти роботу, що сприяє зниженню рівня безробіття та підвищенню економічної активності.

Також варто відзначити роль громадянського суспільства у розвитку місцевої інфраструктури. Громадські організації можуть залучати ресурси та донорів для реалізації проєктів, які сприяють економічному розвитку міста. Наприклад, у багатьох містах світу громадські організації успішно реалізують проєкти з покращення міського середовища, що сприяє підвищенню якості життя мешканців.

Громадянське суспільство також відіграє важливу роль у формуванні громадської думки та культури. Вони сприяють поширенню інформації, підвищенню обізнаності громадян про економічні питання та проблеми міста, а також стимулюють активну участь громадян у прийнятті рішень. Через громадські форуми, публічні обговорення, соціальні медіа та інші платформи, громадянське суспільство може впливати на формування суспільної думки та стимулювати активну громадську участь, що є важливим для демократичного розвитку та економічної стабільності міста.

Важливо також зазначити, що громадянське суспільство бере участь у підвищенні стійкості міст до різних викликів та криз. Наприклад, під час природних катастроф або економічних криз, громадські організації можуть швидко мобілізувати ресурси та забезпечити необхідну підтримку для постраждалих. Вони можуть організовувати волонтерські мережі, збирати кошти та надавати необхідну допомогу, що сприяє швидкому відновленню та поверненню до нормального життя.

У сучасних умовах, коли міста стикаються з численними викликами, такими як глобалізація, зміни клімату, міграція, а сьогодні ще й війна, роль громадянського суспільства стає ще більш важливою. Громадські організації можуть сприяти розробці та впровадженню стратегій сталого розвитку, що враховують потреби всіх мешканців та внутрішньопереміщених осіб. Також громадянське суспільство бере активну участь у розробці програм комплексного відновлення територій допомагаючи містам створювати нові стратегії в рамках постанови Кабінету Міністрів України № 1159 від 14 жовтня 2022 р.

Загалом, роль громадянського суспільства в економіці міста є надзвичайно багатогранною та важливою. Громадянське суспільство сприяє розвитку інновацій та підприємництва, впливає на формування економічної політики, забезпечує соціальну справедливість та включеність, підтримує розвиток місцевої інфраструктури, формує громадську думку та культуру, а

також підвищує стійкість міст до викликів та криз. Активна участь громадянського суспільства у всіх цих сферах сприяє створенню більш стійких, інноваційних та процвітаючих міських економік, що забезпечують високий рівень життя для всіх мешканців.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ЕКОНОМІКУ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ МІСТ

2.1. Аналіз діяльності громадянського суспільства на прикладі міст Нововолинська та Івано-Франківська

Аналіз діяльності громадянського суспільства в контексті конкретних міст дозволяє глибше зрозуміти, як громадські організації, благодійні фонди, ініціативні групи та активні мешканці впливають на розвиток міської економіки. У цьому підрозділі розглядається діяльність громадянського суспільства на прикладі двох українських міст — Нововолинська, Івано-Франківська. Кожне з цих міст має свої унікальні особливості та виклики, що впливають на форми і методи діяльності громадських організацій. Ці міста були відібрані за логікою кількості населення. Будемо вважати Нововолинськ малим містом, оскільки населення його понад 50 000 осіб; Івано-Франківськ — середнє місто з населенням понад 230 000 осіб[13].

Нововолинськ — індустріальне місто на заході України, відоме завдяки вугільним шахтам. Тут громадянське суспільство відіграє важливу роль у трансформації економіки міста, зокрема у пошуку альтернативних шляхів розвитку після занепаду вугільної промисловості. У місті з 2016 року активно розпочалася громадська діяльність у вигляді молодіжної роботи, яку проводила громадська організація «Молодіжний ресурсний центр «Нові крила». Ідея центру з'явилась у 2015 році, коли група молоді вирішила намалювати графіті в центрі міста, а потім усвідомили, що немає простору для молоді, де збиратися для проведення дозвілля чи навчання[14]. Спільнота, яку сформував навколо себе центр, почала працювати над розвитком громади. Згідно з інформацією зазначеною в підрозділі 1.3 можна зробити висновок, що ця громадська організація виконувала здебільшого роль надання соціальних послуг. Із початку

діяльності команда займається розвитком молоді та інфраструктури для навчання й дозвілля. Ключовим напрямком діяльності є неформальна освіта. Коли розпочалося повномасштабне вторгнення, організація переформатувала роботу на закриття гуманітарних потреб внутрішньо переміщеним особам. Після того, як гостра потреба в гуманітарній допомозі відпала, організація поволі відновила свою роботу — ту, для якої вона і була заснована[15]. У 2022 році створили новий молодіжний центр.

Іншою громадською організацією, яка працює з молоддю міста є «Молодіжні вітрила». Спільнота активістів розпочала свою діяльність влітку 2022 року із заходів неформальної освіти. Через рік діяльності громадська організація спільно з Нововолинською міською отримали грант на суму понад 1 675 000 гривень для облаштування та проєктної діяльності молодіжного центру. У цьому проєкті, який фінансується Дитячим Фондом ООН ЮНІСЕФ, передбачено 2 напрями фінансування: 1 млн грн — ремонтні роботи та 0,475 млн грн — програмна діяльність молодіжного центру. Майже 500 000 гривень виділили співфінансування з бюджету громади на ремонтні роботи[16]. Також із місцевого бюджету передбачені видатки на оплату праці у 2024 році становлять 159 750,00 грн, а комунальні послуги та енергоносії становлять 75 650,00 гривень. Завданням молодіжного центру як комунальної установи є реалізація молодіжної політики та здійснення заходів та реалізація проєктів на виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України». Загальний бюджет, який виділяється місцевою владою на виконання вищезазначених пунктів становить 580 000 грн за даними бюджету Нововолинської територіальної громади на 2024 рік.

Бюджет молодіжного центру на програмну діяльність реалізується громадською організацією. У таблиці 2.1 представлено статті грантового бюджету з цільовим призначенням використання коштів. Важливо зазначити, що всі вони витрачаються на місцевих підприємствах, отже, можемо

припустити скільки податків залишається у бюджеті Нововолинської територіальної громади.

Таблиця 2.1 — Статті грантового бюджету за цільовим використанням

Цільове призначення	Сума, грн	Податки	Сума прямого податку в місцевий бюджет, грн
Оплата послуг експертів, тренерів, лекторів тощо	77 160	Єдиний податок ФОП 3 група - 5%	3 858
Закупівля послуг на ведення та реалізацію проєкту	147 000	Єдиний податок ФОП 3 група - 5%	7 350

Джерело: створено автором на основі Договору №006UNICEF-2-1-0780/01 між ГО «Молодіжні вітрила» та UNICEF

Ще однією роллю, яку виконує громадянське суспільство в Нововолинській громаді — адвокаційна. Так, весною 2024 року була проведена адвокаційна кампанія з розробки змін до Програми підтримки бізнесу, зокрема, в частині розвитку соціального підприємництва у Нововолинській громаді. Члени робочої групи працювали над підготовкою серії структурованих уроків з роз'яснення важливості впровадження соціального підприємництва в громаді, інструкцій з його започаткування, оптимізації та розвитку. Станом на 14 травня 2024 року були сформовані пропозиції робочої групи, які будуть винесені на публічне обговорення мешканців громади через ЗМІ. Наступним кроком пропозиції і напрацювання будуть передані на розгляд виконавчому комітету міської ради.

Водночас варто відзначити, що у Нововолинській громаді не було виявлено організацій громадянського суспільства, які б виконували наглядову роль. Це свідчить про наявність певних прогалин у структурі місцевого громадянського суспільства, що потребує подальшого розвитку та підтримки,

як із боку органів місцевого самоврядування, так і з боку чинних організацій громадянського суспільства.

Наступне місто — Івано-Франківськ. Це місто має знаковий проєкт, який консолідує зусилля багатьох гравців громадянського суспільства. Інноваційний центр «Промприлад.Реновація»[17], розташований на території колишнього заводу «Промприлад» в Івано-Франківську, є унікальною платформою, що поєднує освіту, мистецтво, нову економіку та урбаністику.

У 2015 році була сформульована візія, цілі та загальна концепція проєкту, а також мережа партнерів-організаторів. У 2016 році проводились дослідження економічного потенціалу регіону та історії заводу «Промприлад», розроблялася архітектурна концепція, створювався проєкт пілотного поверху. У 2017 році розпочалась реконструкція третього поверху третього корпусу заводу, і вже у березні 2018 року запущена пілотна частина проєкту, де функціонують коворкінг, конференц-зал, майстерні, лабораторії, мистецький простір, галерея, кафе, бар, офіси інноваційних компаній та партнерських організацій, освітні та дитячі простори.

Цей проєкт слугує майданчиком для апробації та розповсюдження знань, де фахівці з різних галузей, професійні та творчі спільноти, а також місцеві компанії мають можливість набувати новий досвід і ділитися ним. Основною метою команди проєкту є концентрація креативного потенціалу міста, що сприятиме розвитку регіону. Для запуску пілотного поверху було залучено 1,2 мільйона доларів, що дало можливість розмістити 16 бізнесових, освітніх та культурних функцій від різних операторів. У 2019 році було підписано договір про купівлю-продаж заводу «Промприлад», а загальний бюджет реконструкції та запуску проєкту становить 25 мільйонів доларів.

Однією з основних передумов реалізації проєкту стала нагальна потреба в переосмисленні та інноваційному використанні постіндустріальних територій, які втратили свою економічну роль. Важливим аспектом також є створення якісного комунікаційного простору для зростаючих місцевих спільнот та

активних категорій суспільства, таких як митці, активісти та соціальні підприємці. Проєкт ревіталізації промзони є продовженням досвіду громадського ресторану Urban Space 100, який продемонстрував, що консолідація зусиль громади, бізнесу та громадянського суспільства забезпечує реальний та стійкий синергетичний ефект, сприяючи трансформації соціуму.

Ще одним не менш вагомим проєктом громадянського суспільства, який виконує адвокаційну роль, є «Нова економіка Івано-Франківська»[18]. Масштабна трирічна ініціатива спрямована на посилення місцевих економічних процесів і стимулювання інноваційної економіки в місті. Фінансування здійснюється Європейським Союзом у рамках програми «Мери за економічне зростання». Метою проєкту є перетворення патентів, технологій, розробок та ідей на продукти з високою доданою вартістю. Завдання полягає у створенні в Івано-Франківську необхідних умов, за яких стане можливим існування інноваційної економіки. Для того, щоб стати містом інновацій, Івано-Франківську після війни необхідно мати конкурентоспроможних інноваторів, науковців та підприємців. Тож у рамках проєкту буде створена інноваційна інфраструктура на території «Промприлад.Реновація», яка включатиме відкриту майстерню (мейкерспейс) та наукову лабораторію.

Крім інфраструктурних рішень, проєкт передбачає реалізацію навчальних програм, програм підтримки бізнесу у формі ваучерів (до 60 000 гривень на розвиток інноваційних проєктів), проведення подій, нетворкінг, тренінги та консалтинг у форматі «Швидкої бізнес-допомоги» і поглиблений консалтинг для малого та середнього бізнесу. У 2022 році, реагуючи на виклики війни, проєкт підтримав діяльність кризового координаційного центру Save Business Now. Понад 180 місцевих та релокованих підприємців отримали підтримку, консалтинг, а також брали участь у подіях і тренінгах. Над реалізацією проєкту працюють п'ять партнерів: Виконавчий комітет міської Ради, Промприлад.Реновація, Тепле Місто, урбаністична лабораторія Металаб та агенція економічного розвитку PPV.Knowledge Networks. Це вкотре нам

доводить важливість ефективної співпраці громадянського суспільства та міської влади.

Щоб глибше зрозуміти потенціал впливу організацій громадянського суспільства на предмет його залучення до управління ресурсами міста. У таблиці 2.2 проведено аналіз динаміки показників доход бюджету міста за 3 роки.

Таблиця 2.2 — Аналіз доходів місцевого бюджету Івано-Франківської ТГ за 2021-2023 роки

Найменування згідно з Класифікацією доходів бюджету	Роки			Відхилення			
				Абсолютне, +, -		Відносне, +, -	
	2021	2022	2023	2022 до 2021	2023 до 2022	2022 до 2021	2023 до 2022
Внутрішні податки на товари та послуги	170,0	201	276,00	31	75	18,24	37,31
Місцеві податки	547,70	755,450	751,44	207,75	-4,01	37,93	-0,53
Інші податки та збори	0,130	0,130	0,130	0,00	0,00	0,00	0,00
Податкові надходження	2 243	3 064	3 103	821	39	36,6	1,27
Доходи від власності та підприємницької діяльності	4,10	6,004	11,22	1,904	5,216	46,44	86,88
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	35,70	50,773	57,34	15,073	6,567	42,22	12,93

Продовження таблиці 2.2

Власні надходження бюджетних установ	42,55	64	67,628	21,45	3,628	50,41	5,67
Інші неподаткові надходження	12,501	15,50	8,0	2,999	-7,5	23,99	-48,39
Надходження від продажу основного капіталу	6,0	15,0	2,5	9	-12,5	150,00	-83,33
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	13,50	14,4	4,7	0,9	-9,7	6,67	-67,36
Цільові фонди	5,50	6	0,8	0,5	-5,2	9,09	-86,67
Від органів державного управління	582,518	656,884	0,875	74,366	-656,00 9	12,77	-99,87

Джерело: створено автором на основі [31]

У 2022 приріст планових податкових надходжень був 36,6% у порівнянні попереднім роком. Проте спостерігаємо, що у 2023 податкові надходження різко знизилися, що, очевидно, пов'язано з військовим станом.

Доходи від власності та підприємницької діяльності показують позитивну динаміку з року в рік, відповідно бачимо приріст у 46,44% у 2022 році та 86,88% 2023 році. Цей факт свідчить про підвищення потенціалу громади генерувати прибуток, адже сума активів, що приймає участь у виробничому, інвестиційному та фінансовому процесі росте.

Спостерігаємо негативну тенденцію статтях адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, а також власні надходження бюджетних установ. Обидва показники демонструють зниження.

Інші неподаткові надходження впали на 48,39% в 2023 році у порівнянні попереднім періодом.

Надходження від продажу основного капіталу та кошти від продажу землі і нематеріальних активів у 2023 році також показали різкий спад у 88,33% та 67,36% відповідно.

Цільові фонди та трансфerti від органів державного управління також показують різке зниження у 2023 році в порівнянні з 2022 — -86,67% та -99,87% відповідно. Очевидно, така тенденція пов'язана з військовим станом.

Тепер перейдімо до аналізу видатків бюджет Івано-Франківської міської територіальної громади за 2021-2023 роки. У таблиці 2.3 подано аналітичну інформацію в розрізі головних розпорядників бюджетних коштів у мільйонах гривень.

Таблиця 2.3 — Аналіз видатків місцевого бюджету Івано-Франківської ТГ за 2021-2023 роки, млн грн [31]

№	Найменування головного розпорядника коштів місцевого бюджету	Роки			Відхилення			
					Абсолютне, +, -		Відносне, +, -	
		2021	2022	2023	2022 до 2021	2023 до 2022	2022 до 2021	2023 до 2022
1	Виконавчий комітет	119,118	138,372	180,076	19,254	41,704	16,16	30,14
2	Департамент освіти та науки	1458,21	1911,34	1075,05	453,13	-836,29	31,07	-43,75
3	Управління охорони здоров'я	72,649	91,700	87,980	19,051	-3,72	26,22	-4,06
4	Департамент соціальної політики виконкому	146,627	205,72	240,112	59,093	34,392	40,30	16,72
5	Служба у справах дітей виконавчого комітету	4,7	5,46	5,8	0,76	0,34	16,17	6,23
6	Департамент культури	113,651	165,596	143,10	51,945	-22,496	45,71	-13,58

Продовження таблиці 2.3

7	Департамент молодіжної політики та спорту	36,305	44,597	46,041	8,292	1,44	22,84	3,24
8	Департамент інфраструктури, житлової та комунальної політики	149,703	191,844	272,06	42,141	80,216	28,15	41,81
9	Департамент благоустрою	30,657	38,04	124,345	7,383	86,305	24,08	226,88
10	Управління капітального будівництва	2,522	3,293	99,825	0,771	96,532	30,57	2931,43
11	Департамент містобудування та архітектури	19,548	22,771	24,570	3,223	1,799	16,49	7,90
12	Управління з питань архітектурно-будівельного контролю	-	-	2,975	-	2,975	-	-
13	Управління транспорту та зв'язку	87,183	127,874	178,884	40,691	51,01	46,67	39,89
14	Департамент стратегічного розвитку, цифрових трансформацій, роботи із засобами масової інформації, комунікації з мешканцями	16,903	20,500	19,595	3,597	-0,905	21,28	-4,41
15	Департамент інвестиційної політики, проєктів, міжнародних зв'язків, туризму та промоцій міста	8,906	10,126	8,820	1,22	-1,306	13,70	-12,90
16	Департамент економічного розвитку, екології та енергозбереження	23,036	24,020	11,350	0,984	-12,67	4,27	-52,75
17	Департамент комунальних ресурсів	10,249	15,245	23,11	4,996	7,865	48,75	51,59
18	Департамент адміністративних послуг	14,580	23,00	23,00	8,42	0	57,75	0,00
19	Фінансове управління	198,503	167,331	229,055	-31,172	61,724	-15,70	36,89

Для візуалізації даних відобразимо їх у вигляді стовпчикової діаграми на рисунку 2.1.

Аналіз видатків місцевого бюджету Івано-Франківської ТГ за 2021-2023 роки

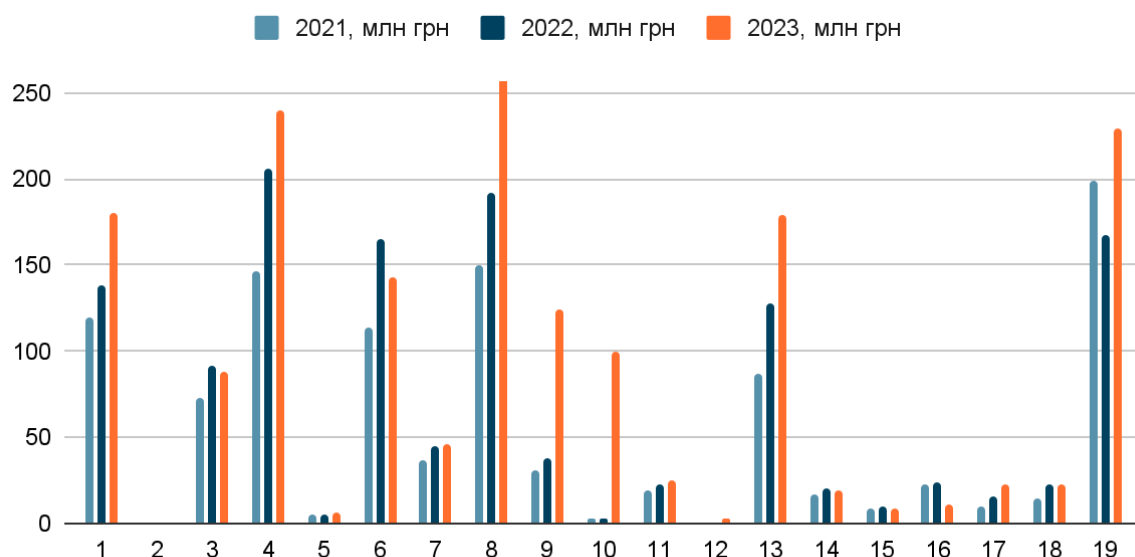

Рисунок 2.1 — Аналіз видатків місцевого бюджету Івано-Франківської ТГ за 2021-2023 роки

Джерело: створено автором на основі[31]

Із діаграми можемо зробити висновок про загальні тенденції видатків місцевого бюджету, а також спостерігати питому вагу кожного з департаментів чи управлінь на предмет участі в розподілі видатків місцевого бюджету.

Отже, громадянське суспільство може брати активну участь в управлінні бюджетними ресурсами за даними статтями видатків. Окрім виконавчих ролей, організації громадянського суспільства можуть залучати додаткове фінансування у вигляді грантів на розробку спільних проєктів із органами місцевого самоврядування. Також вагомим внеском організацій громадянського суспільства є виконання наглядової ролі у вигляді моніторингу за виконанням бюджету на предмет корупційних ризиків. Окрім цього громадянське суспільство може здійснювати адвокацію проблем та потреб окремих груп

суспільства до органів місцевого самоврядування з метою привернення уваги й розподілі ресурсів на пом'якшення соціальних проблем.

2.2. Аналіз сфер впливу громадянського суспільства на економіку міст та вирішенню його проблем

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у розвитку сучасних міст. Воно забезпечує платформу для активної участі громадян у прийнятті рішень, сприяє прозорості та підзвітності місцевих органів влади, а також стимулює соціально-економічний розвиток. Одними з основних інструментів, через які громадянське суспільство впливає на економіку міст, є бюджет участі та залучення грантових коштів.

Бюджет участі є інструментом прямої демократії, що дозволяє громадянам безпосередньо впливати на розподіл частини муніципального бюджету. Ідея полягає в тому, що мешканці можуть пропонувати проекти, які, на їхню думку, поліпшать життя у місті, а потім голосують за найбільш пріоритетні з них. Впровадження цього механізму сприяє підвищенню довіри до місцевої влади та зростанню активності громадян.

Історія бюджету участі розпочалася в місті Порту-Алегрі, Бразилія, наприкінці 1980-х років[19]. У той час місто стикалося з серйозними соціально-економічними проблемами: високим рівнем корупції, безробіттям, недостатнім фінансуванням комунальної інфраструктури, низькими податковими надходженнями та обмеженим доступом громадян до освіти та охорони здоров'я.

У 1985 році муніципальна влада Порту-Алегрі представила ідею бюджету участі, яка полягала у публічному обговоренні проблем міста та залученні громадян до процесу прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів. Однак повноцінний запуск бюджету участі відбувся лише у 1989 році, коли

були створені місцеві асамблеї, що дозволили жителям міста вирішувати, як розподілити частину міського бюджету.

Ця модель передбачала активну участь громадян у процесі прийняття рішень, що допомогло зменшити політичну напругу в суспільстві, підвищити рівень податкових надходжень до міського бюджету та зменшити адміністративні витрати. У результаті мешканці Порту-Алегрі отримали можливість розпоряджатися 20% міського бюджету, спрямовуючи ці кошти на вирішення найактуальніших проблем громади.

В Україні запровадження бюджету участі громади почалося з 2015 року. За даними дослідження «Оцінка впливу бюджету участі в Україні»[20], першими містами, які ухвалили положення про бюджет участі в серпні 2015 року, були Полтава, Чернігів та Черкаси. Це стало можливо завдяки проєкту, що був підтриманий Польсько-Американською ініціативою з розбудови демократії (PAUCI)[19]. Крім того, на початку 2015 року місто Луцьк представило власну модель бюджетування у вигляді «Конкурсу громадських ініціатив»[21].

Українська модель бюджету участі базується на польському досвіді та включає такі основні принципи: всі прийняті рішення повинні бути обов'язково виконані; усі проєкти повинні відповідати плану стратегічного розвитку міста та його компетенціям; вартість проєкту не може перевищувати визначену суму; реалізація проєкту можлива лише на території відповідного міста; процес бюджету участі має циклічний характер, тобто проводиться щорічно один раз на рік.

Щонайменше 58 громад впровадила бюджет участі у 2017 році. Тоді як у 2019 році ця кількість становила вже 112. Загалом відслідкувати точну кількість громад є непросто. Це, ймовірно, пов'язано з тим, що більшість нових громад, які впроваджують бюджет участі, переважно невеликі, наприклад, об'єднані територіальні громади, не публікують інформацію про це в інтернеті, через що

їх складно виявити. Усі громади, які впровадили бюджет участі можна побачити на карті (див. — додаток А).

Досвід Івано-Франківська є досить успішним у впровадженні громадського бюджету участі. У громаді ця програма функціонує з 2020 року. Загалом було подано 559 проєктів, а підтримано 185. Із них 39 ще в процесі реалізації, які були подані у 2024 році[22]. У 2022 році програма бюджету участі не функціонувала у зв'язку повномасштабним вторгненням російської федерації. Складемо аналітичну таблицю програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у м. Івано-Франківську» із кількістю поданих проєктів та аналізом видатків місцевого бюджету Івано-Франківської територіальної громади з 2020 по 2024 роки[23]. Інформацію подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 — Аналіз програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у м. Івано-Франківську»

Рік	Загальні видатки громади, грн	Бюджет програми, грн	% співвідношення бюджет програми до загальних видатків	Кількість поданих проєктів	Кількість підтриманих проєктів
2020	2 005 108 600	15 000 000	0,748	46	46
2021	2 513 148 903	18 000 000	0,716	272	62
2023	2 795 755 736	30 000 000	1,073	129	38
2024	3 835 562 260	35 000 000	0,912	112	39

Джерело: створено автором на основі [22], [23]

Відобразимо динаміку видатків місцевого бюджету на Програму «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у м. Івано-Франківську» за допомогою графіку на рисунку 2.2. Як бачимо, громада щороку збільшує видатки на цю програму

Динаміка видатків на програму «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у м. Івано-Франківську»

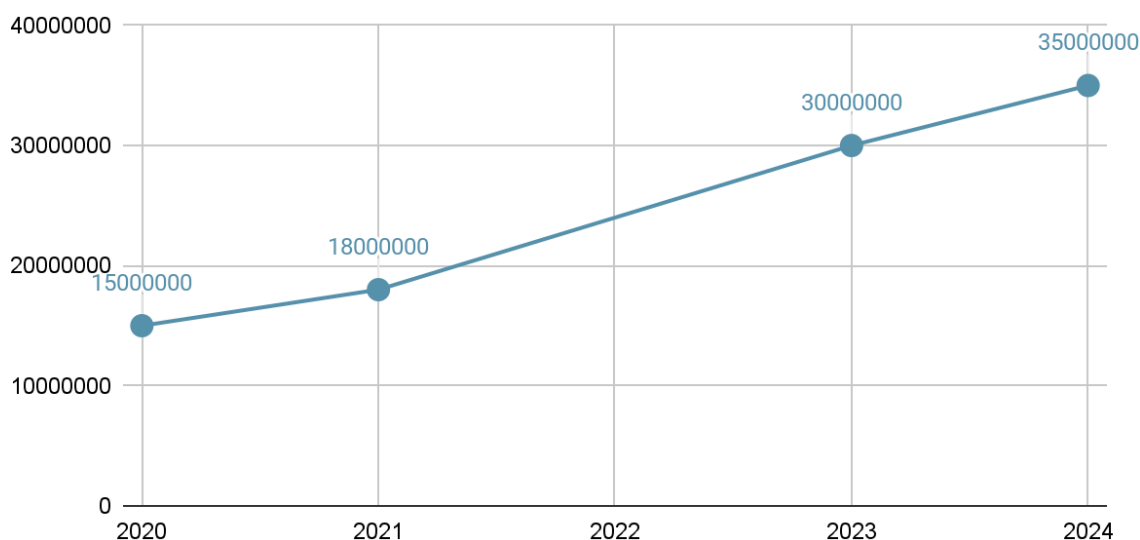

Рисунок 2.2 — Динаміка видатків на програму «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у м. Івано-Франківську»

Джерело: створено автором на основі [22]

За 2023 рік було подано 129 проєктів на загальну суму 88 828 001 грн[23].

Усі проєкти подавалися в наступних категоріях:

1. Проєкти озеленення міста;
2. Освіта;
3. Благоустрій малих вулиць;
4. Інший благоустрій.

На рисунку 2.3 відображено діаграму з розподілом загальних сум проєктів по категоріях.

Розподіл загальних сум проєктів по категоріях

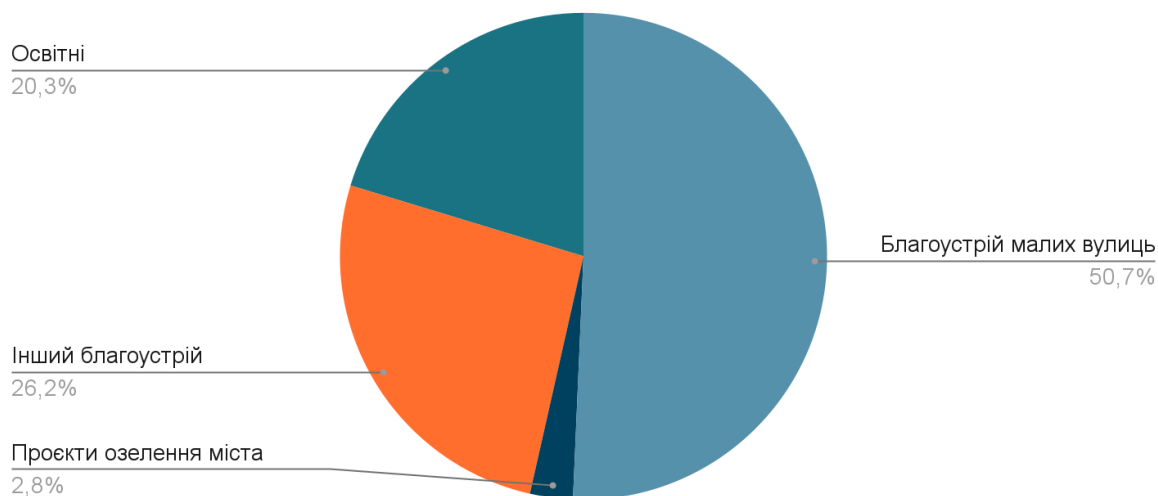

Рисунок 2.3 — Розподіл загальних сум проєктів по категоріях

Джерело: розроблено автором на основі [23]

Загальні видатки бюджету Івано-Франківської громада на 2023 рік становив 3 835 562 260 гривень. Таким чином мешканці Івано-Франківська брали участь у розподілі 0,78% місцевого бюджету. Загалом за усі проєкти віддали голоси 53 459 жителів або ж понад 23% мешканців, що говорить про високий рівень партисипації. Таким чином, громадянське суспільство виступає каталізатором позитивних змін, залучаючи ресурси для вирішення конкретних проблем міста.

Важливо зазначити, що цей процес є демократичним — проєкти, які будуть реалізовані обирає громада. Отже, виключається можливість теорії «трагедія спільного», адже спільний ресурс (бюджет участі) не зможе бути використаний для задоволення індивідуальних інтересів. Також спільне голосування за проєкти виступає елементом валідації проблем. Результати голосування показують, які проблеми справді турбують мешканців тому гроші місцевого бюджету витрачаються ефективно.

Окрім бюджету участі, важливим інструментом впливу громадянського суспільства на економічний розвиток міст є залучення грантових коштів.

Грантове фінансування відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку міст, оскільки дозволяє реалізовувати проекти, спрямовані на розвиток підприємництва, створення нових робочих місць, покращення міської інфраструктури, впровадження ініціатив з енергоефективності та екологічної безпеки тощо. Завдяки грантовим коштам громадські організації можуть впроваджувати інноваційні підходи та пілотні ініціативи. Сьогодні для України ключовими напрямками використання грантових коштів є підтримка місцевого підприємництва та створення нових робочих місць. Цікавим спостерігається приклад міста Нововолинськ, де міська рада має окрему команду, яка допомагає місцевому бізнесу отримувати грантове фінансування від різних програм. Так із 2022 року в місто було подано 71 успішну грантову заявку в рамках програм: «Робота», EU4Business, Власна справа, Ветеран. Таким чином місцеві підприємства отримали 52 950 000 грн та створили 145 нових робочих місць. Деталізацію інформації подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 — Залучення грантів місцевим бізнесом Нововолинської громади

Назва грантової програми	Сума залучених грантів, грн	Кількість робочих місць
Власна справа	11 850 000	96
«Робота»	22 600 000	34
Ветеран	900 000	4
EU4Business	17 600 000	11
Разом	52 950 000	145

Джерело: розроблено автором на основі даних управління економічної політики Нововолинської міської ради

Важливим аспектом використання грантових коштів є забезпечення їх ефективного та прозорого управління. Громадські організації повинні дотримуватися встановлених процедур звітності та моніторингу, а також

забезпечити належну комунікацію та координацію дій між різними стейкхолдерами. Успішне залучення грантових коштів значною мірою залежить від спроможності громадських організацій ефективно розробляти та подавати проєктні пропозиції. Тому важливо забезпечити належний рівень обізнаності та навчання представників громадянського суспільства щодо процедур подання заявок та вимог до проєктів.

Окрім безпосереднього впливу на економічний розвиток міст, залучення грантових коштів також відіграє важливу роль у зміцненні потенціалу громадянського суспільства. Успішне виконання грантових проєктів сприяє набуттю досвіду та підвищенню спроможності громадських організацій, що дозволяє їм ефективніше відстоювати інтереси громади та брати участь у процесах прийняття рішень на місцевому рівні.

Таким чином, громадянське суспільство відіграє ключову роль у вирішенні економічних проблем міст та забезпеченні їх сталого розвитку через інструменти бюджету участі та залучення грантових коштів. Ефективне використання грантових коштів дозволяє впроваджувати інноваційні підходи та пілотні ініціативи у різних сферах, сприяючи покращенню якості життя в містах.

Аналіз кейсів показав, що напрям розвитку бюджету участі в конкретній громаді значною мірою залежить від активності громадськості та відкритості влади. Якщо місцеві жителі активно підтримують демократичний формат бюджету участі, а місцева влада відкрита до конструктивного діалогу та експериментів, ухвалюючи демократичні положення про бюджет участі разом із громадськістю, формується ефективна співпраця між громадянами та владою. Громадяни подають якісні проєкти, масово голосують та контролюють їх втілення, а влада ретельно перевіряє якість проєктів, прозоро висвітлює весь процес і відповідально реалізує проєкти. У результаті підвищується якість життя в громаді, громадяни стають активнішими, а самоврядування — ефективнішим[20].

2.3 Міжнародний досвід громадянського суспільства на прикладі Німеччини та Польщі

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні демократичних процесів, сприяючи розвитку соціальної відповідальності, підтримуючи права людини і забезпечуючи громадський контроль над державними інституціями. Європейські країни є світовими лідерами в проявах активності громадянського суспільства. За даними Open Street Map[24] із допомогою геоінформаційних систем і технологій (див. Додаток Б) було відображено на карті густину організацій громадянського суспільства у країнах Європи.

У таблиці 2.6 подано статистичну інформацію по семи країнах Європи щодо кількості зареєстрованих громадських організацій та обсягу валового внутрішнього продукту (далі — ВВП)[25].

Таблиця 2.6 — Обсяг ВВП 7 найбільших країн Європи

Країна	Обсяг ВВП, млрд євро	Кількість організацій громадянського суспільства, тис
Німеччина	25,1	5,3
Франція	17,2	5
Італія	12,3	3
Іспанія	8,4	1,65
Нідерланди	6,0	0,481
Польща	3,9	1,11
Швеція	3,5	0,227

Джерело: розроблено автором на основі: [24], [25]

На основі цих статистичних даних проведемо кореляційний аналіз з метою виявлення тісноти зв'язку між кількістю неурядових організацій та

обсягом ВВП країн Європи. Відобразимо тісноту зв'язку за допомогою графіку на рисунку 2.4.

На графіку вбачається чітка кореляція між рівнем економічного розвитку країни та кількістю неурядових організацій. Країни з високим обсягом ВВП мають більшу кількість організацій громадянського суспільства. Тому має сенс розглянути досвід окремих європейських країн у сфері підтримки громадянського суспільства.

Зв'язок між обсягом ВВП та кількістю організацій громадянського суспільства

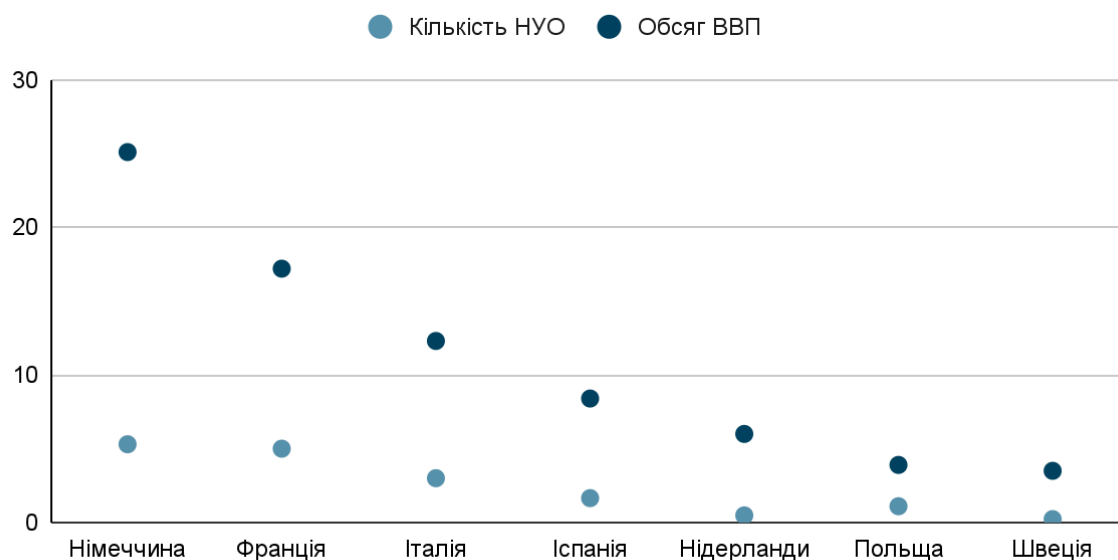

Рисунок 2.4 — Зв'язок між обсягом ВВП та кількістю організацій громадянського суспільства

Джерело: розроблено автором на основі [24][25]

У контексті Європи, Німеччина та Польща представляють два вагомих приклади розвитку громадянського суспільства. Обидві держави пройшли складні історичні періоди та мають схожість із українськими реаліями. Дії влади цих країн мають унікальний характер, що вплинуло на формування громадянського суспільства та економічний розвиток.

Німеччина має багату історію політичних трансформацій від нацистської диктатури, до післявоєнної демократизації. Пройшла непростий етап об'єднання, що демонструє складний шлях розвитку громадянського суспільства. Після Другої світової війни, у Західній Німеччині була здійснена масштабна переоцінка цінностей, що призвело до виникнення міцних громадянських ініціатив, спрямованих на підтримку демократичних процесів та захисту прав людини. Водночас у Східній Німеччині, під контролем соціалістичного уряду, громадянське суспільство розвивалося в умовах суворого державного контролю, що створювало зовсім інший контекст для його формування.

Тут на думку спадає і Польща зі своєю історією, яка пройшла через тривалий період комуністичного режиму, що тривав майже півстоліття, і мала власний унікальний шлях до демократизації. З початку 1980-х років рух «Солідарність»[26] став символом боротьби за громадянські права та свободи, значно вплинувши на політичні зміни в країні та в усьому Східному блоці. Історикиня Т. Лободовська наводить паралель між польським та українським народом описуючи, що настрої та реалії боротьби польського народу за зміни ненасильницьким шляхом близькі і зрозумілі нам та перегукуються з протестами українських громадян, які втілилися в подіях Революції Гідності 2013-2014 років. Перехід до демократичного устрою в Польщі супроводжувався активною участю громадських організацій, що сприяло швидкому розвитку громадянського суспільства.

Дослідження міжнародного досвіду Німеччини та Польщі у розвитку громадянського суспільства є надзвичайно важливим для розуміння різних шляхів та стратегій, які можуть бути застосовані в Україні. Порівняльний аналіз цих двох країн дозволяє виявити ключові чинники успішного розвитку громадянського суспільства та запропонувати рекомендації для впровадження ефективних ініціатив на національному рівні.

Польський досвід може бути цікавий для України в рамках розробки грантових механізмів для відновлення громад. Так, дослідження «Гранти для місцевих ініціатив як спосіб підвищення участі жителів сільських районів»[27] описує вплив грантових механізмів на посилення громадської участі та соціального капіталу в сільських громадах Польщі, зокрема на прикладі Лодзинського воєводства. Першим етапом дослідницького процесу був огляд літератури, а потім аналіз існуючих рішень та механізмів підтримки малих місцевих громад в окремих регіонах Польщі шляхом фінансування або співфінансування проєктів, які залучають мешканців до спільного створення та спільного виробництва суспільних благ або послуг.

Стаття розпочинається з розгляду теми в контексті літератури про соціальний капітал і регіональний розвиток. Автори відзначають важливість соціального капіталу у сприянні регіональному зростанню та ролі Європейського Союзу (ЄС) і національних польських ініціатив, таких як EAFRD, ERDF і Програма розвитку сільських районів 2014-2020, у підтримці сталого розвитку сільських територій. У Стратегії сталого розвитку сільських районів, сільського господарства та рибальства Польщі на 2012-2020 роки значне місце відведено підвищенню якості людського і соціального капіталу, зайнятості та підприємництва у сільських районах, а також покращенню умов життя в цих районах. Одним із пріоритетів є запобігання соціальному виключенню та активізація жителів сільських територій. У статті підкреслюється, що зміцнення соціального капіталу можливе завдяки використанню інструментів, які сприяють посиленню зв'язків у місцевих громадах і які включають процеси, засновані на механізмах кооперації або різні форми участі у процесах прийняття рішень органами місцевого самоврядування.

Успіх в отриманні гранту та реалізації проєктів окремими громадами є, з одного боку, стимулом для подальшого подання заявок на фінансування в наступні роки, а з іншого боку, стимулом для інших місцевих громад

наслідувати приклад. Це підтверджує гіпотезу про те, що стабільні умови грантового конкурсу сприяють процесу «навчання» і «наслідування» дій успішних громад. Тому з точки зору регіональних органів влади, які прагнуть підвищити громадську участь та залучення громадян, довготривале застосування цього типу рішення є бажаним.

Основні принципи цієї системи включають необхідність жителів брати ініціативу знизу, створення проєкту на основі процесу обговорення з усіма жителями та досягнення консенсусу (спільне створення), можливість активного залучення жителів у реалізацію проєкту, відсутність необхідності співфінансування проєкту з інших джерел, можливість подання заявки на фінансування проєкту з обходом місцевих органів влади, обов'язкове затвердження проєктів донором, відповідність регіональній стратегії розвитку та завданням регіональних органів місцевого самоврядування, багатокритеріальну оцінку комплексного проєкту та кваліфікацію для фінансування за принципами конкурсу.

Застосування процесу, заснованого на концепції партисипативного бюджету в сільських районах, є менш частим, ніж у випадку міст. Це може бути пов'язано з місцевими соціальними умовами, обмеженими адміністративними ресурсами, різницею в цілях місцевих спільнот та адміністрації. Однак на рівні регіональних органів місцевого самоврядування існує можливість стимулювання місцевих органів влади до активної участі в процесі підвищення громадської участі та активізації жителів.

Цей аналіз доводить, що залучення жителів до процесу створення та реалізації місцевих проєктів можливе навіть у найменших адміністративних одиницях країни, якщо для цього створено відповідні умови. Враховуючи тривалість реалізації програми та кількість заявок, які задовольняють умови конкурсу, можна очікувати, що система грантів для місцевих громад в сільських районах Польщі сприятиме підвищенню якості життя в цих регіонах.

Для комплексної оцінки доцільно провести SWOT-аналіз цієї ініціативи. Інформацію подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 — SWOT-аналіз проєкту «Гранти для місцевих ініціатив як спосіб підвищення участі жителів сільських районів»

Сильні сторони	Слабкі сторони
● Підвищення громадської участі. ● Посилення соціального капіталу. ● Стимулювання до розвитку місцевої економіки ● Створення нових робочих місць.	● Відсутність достатніх людських ресурсів у сільських районах. ● Вимога власного фінансового внеску бенефіціара грантової програми.
Можливості	Загрози
● Активізація пасивних громад, які будуть наслідувати успішні приклади. ● Підвищення громадської участі може зміцнити місцеве самоврядування, роблячи його більш прозорим і відповідальним. ● Успішне виконання проєктів може призвести до значного покращення умов життя в сільських громадах, зокрема збільшення податкових надходжень	● Відсутність попереднього досвіду управління грантовими коштами може призвести до неефективної витрати. ● Гранти можуть посилювати економічну нерівність між більш і менш активними громадами. ● Складні процеси подачі заявок і звітності можуть відлякувати громади від участі.

Джерело: створено автором на основі [27]

Отже, гранти для місцевих ініціатив, як механізм стимулювання активності місцевих громад, мають потенціал стати важливим інструментом розвитку та підвищення участі громадян у не тільки в містах, а й у сільських районах, сприяючи як соціальному, так і економічному зростанню громад.

Німецький досвід цікавий для України завдяки практикам і політиці у сфері молодіжної роботи, особливо її застосування в післявоєнній відбудові країни. Історія молодіжної роботи в Німеччині є яскравим прикладом того, як соціальні, політичні та культурні зміни можуть впливати на розвиток суспільства через формування та підтримку молодіжних ініціатив[28]. Ця історія охоплює період від неформальних зустрічей молоді у XVII столітті до

сучасних професійних структур, що забезпечують підтримку молодих людей у їхньому соціальному та культурному розвитку. Молодіжна робота відіграє важливу роль у сприянні інтеграції молоді, формуванні їхніх громадянських цінностей та підтримці соціальної згуртованості. Вивчення цієї історії дозволяє глибше зрозуміти, як змінювалися підходи до роботи з молоддю в різні історичні періоди, які виклики стояли перед суспільством і як молодіжна робота адаптувалася до нових умов. Історію молодіжної роботи в Німеччині можна розділити на кілька окремих фаз, кожна з яких характеризується унікальними підходами та викликами.

Перша фаза включає в себе непрофесійні форми молодіжної роботи (XVII-XIX століття). Вона має дві основні форми взаємодії. Перша з них проявлялася в вигляді неформальних місць для зустрічей, які були відомі як Spinnstuben (нім. — «прядильні кімнати») або Lichtstuben (нім. — «світлові зали»). Наприкінці XVII століття молодь створювала власноруч ці місця, що розташовувалися в містах і селах.

Друга форма молодіжної роботи цього періоду включала організації або спілки, які створювали напів публічні місця для зустрічей молодих людей. З індустріалізацією в кінці XIX століття зростала кількість молоді, яка покидала свої сім'ї, щоб стати робітниками на заводах великих індустріальних міст.

Наприкінці XIX і на початку XX століття молодь почала розглядатися як окремий етап життя, що включає перехід від дитинства до дорослості. У цей період виокремилась друга фаза молодіжної роботи. Вона стала більш поширеною як форма соціальності з характером неформальної соціалізації. З'явилися три типові форми ранньої молодіжної роботи: молодіжні рухи, молодіжні асоціації та перші форми публічної молодіжної роботи. Молодь цінувала неформальну спільноту однолітків, шукала автентичні групові переживання, дружбу, простоту мандрівників та добровільну прихильність до правил групи.

Із приходом до влади націонал-соціалістів у 1933 році відбулося величезне реформування молодіжної роботи в Німеччині. Так почалася третя фаза розвитку. Націонал-соціалісти створили «Гітлер'югенд» та «Союз німецьких дівчат» як інструменти для формування та інфільтрації свідомості молодого німецького покоління. Більшість існуючих молодіжних асоціацій були оголошені незаконними або інтегровані в структури «Гітлер'югенд» та «Союз німецьких дівчат». Молодь вважалася особливою цільовою групою, яку можна легко вплинути, і вони розглядалися як ідеальні носії націонал-соціалістичної ідеології.

Сучасна фаза молодіжної роботи почалася в повоєнній Західній Німеччині. Після розпаду нацистської системи в західній частині Німеччини встановили форми молодіжної роботи, які можна охарактеризувати як ефективний компроміс між старими формами та новими ідеями Німецької молодіжної діяльності, заснованої союзницькими окупаційними військами. Союзницькі війська намагалися встановити програми для демократизації та переосвіти німецького населення, що включало створення молодіжних центрів.

Молодіжні асоціації знову почали працювати, і більшість організацій, що діяли до війни, відновили свою роботу. Проте, через суворе управління, молодіжна робота часто не мала багато свободи для участі та ідей молодих відвідувачів. На цьому фоні молодіжна робота зазнала значних викликів з боку протестних рухів 1960-х та 1970-х років, коли молодь вимагала більше свободи та самоврядування у суспільстві.

У східній частині Німеччини було створено «Вільну німецьку молодь» як офіційну молодіжну організацію Німецької Демократичної Республіки. Вона швидко набрала багато членів і досягла свого піку в 1987 році, коли 86% всіх молодих людей до 18 років були членами. Основна мета молодіжної роботи в Німецькій Демократичній Республіці полягала у вихованні та формуванні молодих особистостей в дусі соціалістичної ідеології.

Після об'єднання Німеччини молодіжна робота зазнала значних змін. Традиційні форми молодіжної роботи злилися зі східними підходами, створивши багатоманітну та багаторівневу структуру. Сучасна молодіжна робота зосереджена на підтримці соціальної інтеграції, культурної освіти та розвитку демократичних цінностей. Це включає як роботу молодіжних центрів, так і активність молодіжних асоціацій, що розробляють програми для молоді різного віку та соціальних груп. Фаза 6 являє собою сучасну форму молодіжної роботи, форматом якої користується вся Європа.

Історія молодіжної роботи в Німеччині демонструє багатий та складний розвиток від неформальних зустрічей молоді у XVII столітті до професійних структур та інституцій у сучасному суспільстві. Кожна фаза цього розвитку відображає специфічні соціально-політичні умови та виклики свого часу, від неформальних та добровільних форм, через ідеологічні та політично мотивовані підходи, до сучасних мультикультурних та інклюзивних практик молодіжної роботи.

Досвід молодіжної роботи в Німеччині відкриває новий погляд на можливості для України. Активна підтримка неформальних молодіжних ініціатив, розвиток волонтерства, забезпечення незалежності молодіжних організацій, створення молодіжних центрів, що сприяють демократизації, та впровадження інклюзивних практик можуть суттєво поліпшити сферу молодіжної діяльності в Україні. Для нашої держави використання цього досвіду буде корисним у післявоєнний період та допоможе створити середовище, де молодь зможе розвиватися, набувати нові навички та активно сприяти відбудові України.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Напрями вдосконалення співпраці громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування

Співпраця громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування відіграє ключову роль у формуванні демократичного суспільства, забезпеченні громадської участі у прийнятті рішень та вирішенні актуальних соціально-економічних проблем. Цей аспект є надзвичайно важливим у контексті розвитку країни та забезпечення її сталого прогресу. Сьогодні багато країн приділяють значну увагу вдосконаленню механізмів співпраці між громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності управління та задоволення потреб громадян.

Одним із ключових напрямків удосконалення співпраці між громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування є забезпечення відкритості та доступності інформації про діяльність місцевих органів влади для громадян. Відкритість інформації відіграє важливу роль у розвитку демократичних процесів, адже вона сприяє прозорості, підзвітності та довірі між громадянами та владою.

Забезпечення відкритості інформації передбачає створення та впровадження механізмів для регулярної публікації звітів, бюджетів, рішень та інших важливих документів органів місцевого самоврядування у відкритому доступі. Одним із способів досягнення цієї мети є використання сучасних інформаційних технологій, таких як офіційні веб-сайти місцевих органів влади, електронні платформи для оприлюднення інформації та соціальні мережі. Так,

проводячи аналіз місцевих бюджетів Нововолинська та Івано-Франківська, було виявлено, що місто Нововолинськ наразі не надає доступу до публічної інформації в повному обсязі. На сайті Нововолинської міської ради неопубліковані бюджети з 2021 по 2023 роки, що унеможливило якісне дослідження. Згідно з статтею 6 пунктом 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації»[29] не може бути обмежено доступ до інформації про складання, розгляд і затвердження бюджетів.

Також упровадження електронного врядування значно підвищує прозорість та ефективність місцевого самоврядування. Це дозволяє громадянам отримувати доступ до актуальної інформації в режимі реального часу, що сприяє підвищенню їхньої обізнаності про діяльність місцевих органів влади та прийняття ними рішень. Крім того, прозорість сприяє зниженню рівня корупції[30], оскільки відкритість даних дозволяє громадськості та журналістам контролювати діяльність чиновників та виявляти можливі зловживання.

Важливо також забезпечити зручність доступу до оприлюдненої інформації. Це включає створення зрозумілих та доступних інтерфейсів для пошуку та перегляду документів, а також надання можливості громадянам подавати запити на отримання додаткової інформації. Наприклад, практика використання відкритих даних та відкритих бюджетів, яка поширюється в багатьох країнах світу, зокрема в Україні через портал «Open Budget»[31] показує, що такі заходи значно підвищують рівень громадської активності та участі у процесах прийняття рішень на місцевому рівні.

Крім цього, залучення громадян до процесу прийняття рішень може бути здійснене через публічні консультації, громадські слухання та інші форми взаємодії. Наприклад, місто Нововолинськ використовує практику форумів для розмови й дискусій із місцевим бізнесом. Так у грудні 2023 року відбувся бізнес-форум на якому міський голова інформував бізнес щодо пошуку ресурсів, створення інституцій, які допомагатимуть мікробізнесу й малому бізнесу розвиватися та реалізовувати свої ідеї самозайнятих осіб[32]. Це

дозволяє громадянам не лише бути поінформованими, але й активно впливати на прийняття рішень, що підвищує їхню довіру до місцевої влади та сприяє формуванню більш демократичного суспільства.

Також, до прикладу, у місті Івано-Франківську виділяються кошти з місцевого бюджету на здійснення заходів та реалізація проєктів на виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України». Із метою підвищення ефективності витрат цих ресурсів варто складати заходи спільно з бенефіціарами програми, зокрема через громадські обговорення та публічні консультації. Окрім цього організації громадянського суспільства будуть корисні у виконанні програм сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, підтримки розвитку підприємництва та розвитку соціального підприємництва в Івано-Франківській міській територіальній громаді. Вони можуть забезпечувати консультування та підтримку підприємців, надаючи інформацію про доступні ресурси, законодавчі аспекти та організовуючи навчання і тренінги. Також можуть бути ініціаторами та виконавцями конкретних проєктів у рамках програм, наприклад, організовувати заходи для популяризації підприємництва, створювати мережі співпраці між підприємцями, проводити конкурси стартапів та інші ініціативи, що сприяють розвитку підприємницької діяльності. ГС також залучають додаткові фінансові та нематеріальні ресурси для виконання програм, співпрацюючи з міжнародними організаціями, фондами та донорами для отримання грантів та іншої допомоги. Уже наявний кейс із проєктом «Нова економіка Франківська».

Другим важливим напрямком є залучення громадян до управління на місцевому рівні. Це може здійснюватися через механізми, такі як публічні обговорення планів розвитку, проведення громадських слухань з питань, що стосуються конкретних районів чи міст, опитування громадської думки, фокус-групи тощо. Важливо створити умови для активної участі громадян у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя та діяльності їхніх громад.

Також громадянське суспільство потенційно має значний вплив на бюджет міста та залучення громадянського суспільства може сприяти підвищенню ефективності управління ресурсами міста. У такому разі буде доцільно провести аналіз витрат та вигод (англ. — Cost-Benefit Analysis), що пов'язані з програмою бюджету участі, та оцінимо фінансовий вплив на бюджет міста. Першим кроком визначимо загальні пов'язані витрати, які включає програма «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у м. Івано-Франківську». Вони включаються сам бюджет програми, витрати на адміністрування програми та інші пов'язані витрати:

1. Бюджет програми за роками.

- Сумарні витрати на програму за період 2020-2024 років ($15\ 000\ 000 + 18\ 000\ 000 + 30\ 000\ 000 + 35\ 000\ 000 = 98\ 000\ 000$) грн за даними з таблиці 2.2.

2. Адміністративні витрати оцінюємо як 5% від бюджету програми (оцінка витрат на промоцію програми, організацію зустрічей з громадянами, опитування, навчання тощо).

- За рік (5% від бюджету): ($15\ 000\ 000 * 0,05 + 18\ 000\ 000 * 0,05 + 30\ 000\ 000 * 0,05 + 35\ 000\ 000 * 0,05 = 750\ 000 + 900\ 000 + 1\ 500\ 000 + 1\ 750\ 000 = 4\ 900\ 000$) грн за даними з таблиці 2.2.

Отже, загальні витрати становлять приблизно $98\ 000\ 000 + 4\ 900\ 000 = 102\ 900\ 000$ грн.

Перейдімо до визначення вигод. Вони включають у себе підвищення ефективності витрат ресурсів, економію коштів на оплаті заробітної плати, підвищення якості життя громадян та інші. Загалом витрати можна розділити на прямі та непрямі. Прямі включають у себе:

1. Зекономлені кошти завдяки ефективному управлінню проєктами.
2. Зекономлені кошти на оплаті заробітної плати, адже проєкти бюджету участі реалізуються на волонтерських засадах.

- Припустимо, що середні витрати на заробітну плату команди проєкту могли становити 20% від суми. Отже, при загальному бюджеті за 2020-2024 роки в 98 000 000 грн, громада могла зекономити $98\,000\,000 \cdot 0,2 = 19\,600\,000$ грн.

Непрямі витрати:

1. Підвищення довіри до місцевої влади.
2. Покращення якості життя містян.
3. Соціальна згуртованість.

Отже, загальні витрати оцінюються в 102 900 000 грн, а вигоди у 19 600 000 грн. На перший погляд, витрати перевищують вигоди. Проте важливо врахувати, що непрямі вигоди, такі як соціальна згуртованість та підвищення якості життя, довгострокові вигоди від підвищення довіри до влади та інші можуть бути недооціненими в кількісному вираженні.

Витрати на програму бюджету участі в Івано-Франківську є значними, але потенційні вигоди також вагомі, особливо у довгостроковій перспективі. Рекомендується продовжувати і розширювати програму, одночасно оптимізуючи витрати та підвищуючи ефективність реалізації проєктів, що дозволить збільшити вигоди для міста та його мешканців. До того варто більше залучати організації громадянського суспільства, які допомагатимуть місцевій владі та мешканцям організовуючи навчання громадян зі створення та реалізації проєктів бюджету участі, фінансовому управлінні тощо.

Сьогодні в Україні з 1469 громад бюджет часті провадило близько 150. Однією із найбільш ефективних та зручних платформ бюджету участі в Україні є платформа «Громадський проєкт», яку, до речі, також створила громадська організація «Social Boost».

Третім напрямком є розвиток партнерських відносин між громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування. Це передбачає спільні проєкти, програми та ініціативи, спрямовані на вирішення конкретних проблем чи покращення умов життя в громадах. Важливо встановити механізми

взаємодії та співпраці між цими двома суб'єктами для ефективного вирішення завдань і досягнення спільних цілей.

Четвертим напрямком удосконалення є розвиток культури діалогу між громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування. Це передбачає створення умов для відкритого обміну інформацією, взаєморозуміння та конструктивної взаємодії. Важливо підтримувати платформи для обговорення різноманітних поглядів та точок зору з метою знаходження оптимальних рішень для всіх сторін.

Співпраця громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування є важливим елементом будь-якої демократичної системи. Для побудови дієвих програм чи політик, які впливатимуть на місцеву економіку потрібно налагоджувати діалог між владою та бізнесом. Довіра привертає значну увагу економістів як важливий чинник економічного розвитку. Частина науковців ототожнює її з соціальним капіталом, визначаючи як довготривалий ресурс економічного зростання, що спрощує певні дії і знижує трансакційні витрати для суб'єкта (як зазначалося у Розділі 1 — Ф. Фукуяма, Р. Патнем). Довіра може бути розглянута як впевненість у надійності економічного агента, заснована на знаннях про нього і здатності передбачати його дії, формалізована законом або контрактом, або як ставка на партнера, зроблена в умовах невпевненості з розрахунком на його сприятливі дії у відповідь[33]. Вдосконалення співпраці між громадянським суспільством і владою є ключовим завданням для забезпечення ефективного управління та задоволення потреб громадян. Зазначені напрями дозволять покращити якість участі громадянського суспільства в житті громади.

3.2. Участь громадянського суспільства у вирішенні міських проблем

У сучасному світі міські проблеми стають все більш складними та багатогранними, вимагаючи інноваційних підходів та активної участі різних соціальних груп для їх вирішення. Однією з ключових складових ефективного управління міським простором є залучення громадянського суспільства. Громадянське суспільство виступає як потужний механізм, здатний мобілізувати ресурси, знання та ентузіазм громадян для вирішення різноманітних соціальних, економічних та екологічних проблем. У цьому контексті особливу роль відіграють електронні інструменти участі громадян, громадські слухання та обговорення, а також підтримка громадських ініціатив за допомогою грантових програм.

Електронні інструменти участі, такі як електронні петиції та звернення, стають дедалі популярнішими в усьому світі як засоби залучення громадян до процесу прийняття рішень. В Україні ці інструменти також набувають популярності, забезпечуючи можливість громадянам висловлювати свої думки та пропозиції щодо важливих суспільних питань.

Електронні петиції дозволяють громадянам звертатися до органів влади з конкретними пропозиціями чи вимогами. Якщо петиція набирає необхідну кількість підписів, вона повинна бути розглянута відповідним органом влади. Це стимулює громадян до активної участі в житті своєї громади та підвищує рівень довіри до владних структур.

Звернення громадян, як інструмент електронної демократії, також відіграє важливу роль у процесі прийняття рішень. Вони можуть бути подані через спеціалізовані платформи або безпосередньо на сайтах органів влади. Такий підхід забезпечує зворотний зв'язок між владою та громадянами, дозволяючи враховувати думки та потреби останніх.

Громадські слухання та обговорення є ще одним важливим механізмом залучення громадян до вирішення міських проблем. Вони надають можливість відкритого діалогу між громадянами та представниками влади, що сприяє більш прозорому та демократичному прийняттю рішень. Під час громадських слухань обговорюються важливі питання, такі як забудова територій, зміни в міському плануванні, екологічні ініціативи тощо. Це дозволяє громадянам висловлювати свої думки, задавати питання та запропонувати власні рішення. Громадські слухання також сприяють підвищенню рівня обізнаності громадян щодо важливих міських проблем та залученню їх до активної участі в житті громади.

Програма EGAP, яка реалізується за підтримки Швейцарського уряду, є яскравим прикладом успішної підтримки громадянських ініціатив в Україні. Програма спрямована на розвиток електронного врядування та посилення участі громадян у процесі прийняття рішень. Вона включає такі компоненти, як створення та розвиток електронних платформ для подання петицій та звернень, організація громадських слухань та обговорень, а також навчання громадян навичкам електронної демократії[34].

Однак, попри наявність розвинених інструментів участі, проблема низького рівня партисипації та байдужості громадян залишається актуальною. Однією з головних причин цього є низький рівень громадянської освіти. Багато громадян не мають достатніх знань та навичок для активної участі в громадському житті, що знижує їхню мотивацію до використання доступних інструментів. Для вирішення цієї проблеми місцевої владі необхідно підвищувати рівень обізнаності громадян щодо важливості їхньої участі у прийнятті рішень. Це можна зробити через проведення інформаційних кампаній, організацію навчальних семінарів та тренінгів, а також через створення консультативно-дорадчих органів, як-от молодіжні та громадські ради при виконавчих комітетах.

Молодіжні та громадські ради є ефективним засобом залучення громадян до процесу прийняття рішень. Вони дозволяють представникам різних соціальних груп безпосередньо впливати на розробку та впровадження політик, що стосуються їхньої громади. Кейс громадської організації «Молодіжна платформа» є яскравим прикладом успішної роботи над цим напрямком. «Молодіжна платформа» вже більше десяти років активно діє у сфері молодіжної політики та роботи з молоддю. Із 2021 року вона спеціалізується на створенні та зміцненні діяльності молодіжних центрів та рад. Організація також має досвід у розробці систем молодіжної політики в громадах, впровадженні інноваційних інструментів молодіжної роботи та підтримці молодіжних працівників[35].

Залучення грантових коштів є ще одним важливим інструментом для підтримки громадських ініціатив та вирішення міських проблем. Гранти можуть бути надані як міжнародними організаціями, так і національними фондами та приватними спонсорами. Вони дозволяють фінансувати проєкти, які спрямовані на розвиток міської інфраструктури, покращення екологічної ситуації, підтримку соціально вразливих груп населення тощо. Важливо, щоб процес розподілу грантових коштів був прозорим та справедливим, а громадські організації мали рівний доступ до конкурсів на отримання фінансування.

Окрім грантового фінансування, місцева влада може також залучати громадянське суспільство до процесу бюджетування. Інструменти партисипативного бюджетування дозволяють громадянам безпосередньо визначати пріоритети видатків місцевого бюджету та контролювати їх використання. Це підвищує рівень довіри до влади та посилює відчуття причетності громадян до розвитку їхньої громади. Слід також зазначити важливість підтримки громадянських ініціатив на законодавчому рівні. Удосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність громадських організацій та забезпечує їх незалежність, є ключовим кроком для розвитку

громадянського суспільства. Це може включати спрощення процедур реєстрації та звітності, впровадження податкових пільг для організацій, що працюють в інтересах громади, а також захист права на свободу об'єднань, мирний протестів, акцій тощо.

Також важливим аспектом участі громадян є забезпечення високого рівня прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування. Відкритість інформації про прийняті рішення, використання бюджетних коштів, хід реалізації проєктів дозволяє громадянам здійснювати ефективний громадський контроль та своєчасно реагувати на виявлені порушення чи недоліки. Створення відкритих даних, онлайн-платформ для моніторингу та оприлюднення результатів аудитів є кроками в цьому напрямку. Участь громадянського суспільства у вирішенні міських проблем є ключовим елементом ефективного та демократичного управління міськими просторами. Використання електронних інструментів участі, організація громадських слухань та обговорень, підтримка громадських ініціатив через грантові програми, залучення до бюджетного процесу, удосконалення законодавчої бази та забезпечення прозорості — усе це сприяє активній участі громадян у житті своєї громади та підвищенню рівня довіри до владних структур.

Україна має великий потенціал для розвитку громадянського суспільства, і його реалізація залежить від активної підтримки з боку влади, міжнародних організацій та самих громадян. Підвищення рівня громадянської освіти, стимулювання створення консультативно-дорадчих органів, забезпечення доступу до фінансування та вдосконалення законодавчої бази є ключовими кроками на шляху до успішного вирішення міських проблем та покращення якості життя громадян.

3.3. Соціальний бізнес як інструмент для сталості організацій громадянського суспільства

Питання сталості організацій громадянського суспільства стоїть головним пріоритетом із моменту заснування об'єднання. Організації громадянського суспільства є некомерційними, неприбутковими, часто не створюють додану вартість та надають свої послуги на безоплатній основі. Тому з часом в організацій громадянського суспільства постає питання забезпечення сталості своєї діяльності, диверсифікації джерел надходжень та збільшення їх об'єму при масштабуванні діяльності. Сьогодні найбільш поширеним інструментом фінансування діяльності організацій громадянського суспільства є грантові кошти. Найчастіше вони видають міжнародними донорськими організаціями, до 24 лютого 2022 року активно почали впроваджуватися програми підтримки проєктів від організацій громадянського суспільства за кошти державного чи місцевого бюджетів. Також одним із варіантів фінансування є фандрайзинг чи краудфандинг. Тут мова йде не тільки про фінансові ресурси. За допомогою фандрейзингу організації громадянського суспільства можуть залучити матеріальні об'єкти для своєї діяльності, наприклад, меблі, техніку або ж навіть отримати безоплатні послуги. Проте й тут є великий виклик у вигляді нестабільності, залежності від зовнішніх гравців, професійної фандрейзингової команди. Зрештою, у сьогоденнішому контексті всі пожертви від бізнесу та громадян йдуть на потреби Збройних Сил України першим пріоритетом.

Аналіз джерел фінансування організацій громадянського суспільства було проведено в рамках комплексного соціологічного дослідження Київським міжнародним інститутом соціології у межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства»[1]. У діаграмі на рисунку 3.3 показано, які джерела фінансування активно використовували організації громадянського суспільства, та які варто розвивати надалі.

У результаті дослідження спостерігаємо, що найбільш популярним способом залучення коштів на діяльність організацій громадянського суспільства є пожертви або членські внески, міжнародні гранти та доходи від власної економічної діяльності. Останній спосіб є одним із найбільш ефективних інструментів та носить неофіційне визначення — соціальний бізнес.

Джерела фінансування, які активно використовують організації громадянського суспільства

Рисунок 3.1 — Джерела фінансування, які активно використовують організації громадянського суспільства

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Сьогодні в Україні питання соціальних бізнесів набуває все більшого розголосу. Із 2014 року, коли почалася війна на Сході, значно зросла актуальність сфери ветеранського бізнесу. Воїни, які поверталися після демобілізації до цивільного життя, шукали шляхи для повторної інтеграції в суспільство. Одним із перспективних способів вирішення цієї проблеми є створення та розвиток соціального бізнесу, що не лише сприяє соціальній

адаптації ветеранів, але й допомагає вирішувати різні соціальні проблеми в громаді.

Соціальний бізнес — це унікальна форма підприємницької діяльності, яка поєднує економічні та соціальні цілі. Від традиційного бізнесу він відрізняється тим, що головною метою є не максимізація прибутку, а створення соціальної цінності. Прибуток, який отримується від такої діяльності, реінвестується у розвиток соціальних програм, підтримку громадських ініціатив та вирішення нагальних проблем суспільства. Це дозволяє соціальному бізнесу бути потужним інструментом для сталого розвитку громадянського суспільства [36]. Соціальний бізнес можна зобразити за допомогою схеми, яка подана на рисунку 3.2.

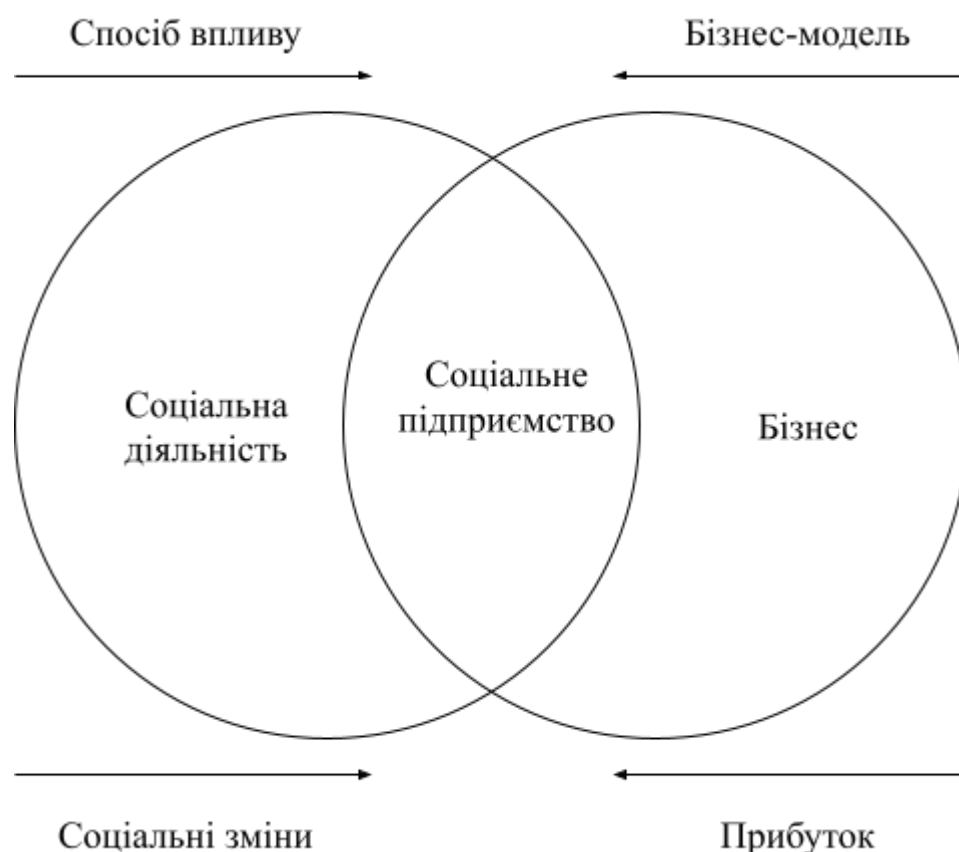

Рисунок 3.2 — Схема утворення соціального підприємства

Джерело: створено автором на основі [36]

В Україні уже існує безліч прикладів діяльності підприємств створених не заради отримання прибутку, а для вирішення чи пом'якшення соціальних проблем. Чіткого визначення соціальному бізнесу в законодавчій базі досі не надано. Проте є три неофіційні моделі діяльності суб'єктів господарювання, які можуть вважатися соціальним бізнесом, їх можна побачити на схемі на рисунку 3.3. Також можливий варіант поєднання двох категорій, наприклад — створення соціально-значущих послуг та відрахування частини прибутку на здійснення соціальної місії.

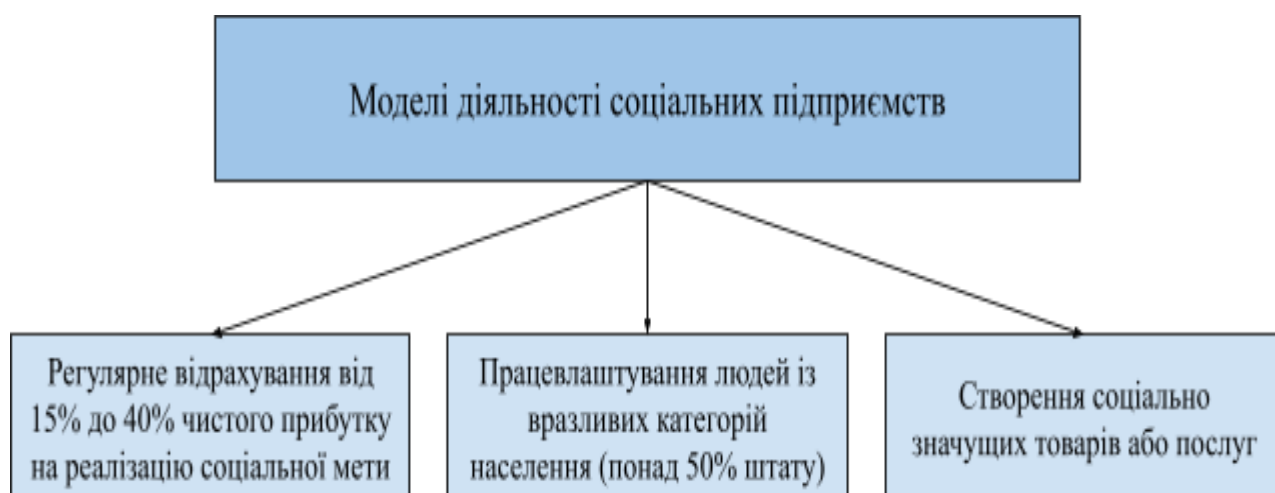

Рисунок 3.3 — Моделі діяльності соціальних підприємств

Джерело: створено автором на основі [36]

Соціальним підприємництвом можуть займатися суб'єкти, що мають право здійснювати господарську чи підприємницьку діяльність. При чому не обов'язково це повинні бути громадські об'єднання чи благодійні фонди з кодом неприбутковості. Фізичні особи-підприємці, товариства з обмеженою відповідальністю тощо також можуть вважатися соціальним бізнесом. Для цього потрібно довести, що діяльність є соціальним проєктом. Залежно від обраної моделі бізнесу, це можуть бути фінансові звіти (для підтвердження відрахування частки доходу на реалізацію соціальної місії), копії документів осіб із вразливих груп (для підтвердження працевлаштування осіб із вразливих

груп) або ж інші документальні свідчення про вирішення конкретної соціальної проблеми[37].

Соціальні підприємства в Україні набувають все більшої популярності, особливо в умовах кризи, викликаній війною та економічними труднощами. Вони надають можливість ветеранам та іншим вразливим категоріям населення отримати роботу, підвищити свій професійний рівень та соціальну значимість.

Крім того, соціальний бізнес сприяє розвитку локальних громад. Він активізує місцеву економіку, створює нові робочі місця, підтримує локальних виробників та підприємців. Це особливо важливо для сільських регіонів та малих міст, де часто немає достатньо робочих місць і можливостей для розвитку. Тут доцільним є перемання досвід підтримки таких ініціатив у Польщі. Використовуючи сильні сторони SWOT-аналізу із розділу 2.3, можемо запевнитися в доцільності підтримки малих та малоактивних громад. Розвиток соціального капіталу та підвищення громадської участі можливе завдяки впровадженню ефективної молодіжної роботи, як це робила Німеччина післявоєнний період. Соціальні підприємства, орієнтовані на вирішення конкретних проблем громади, можуть значно покращити якість життя місцевих мешканців.

Івано-Франківськ є показовим містом для України у сфері діяльності соціальних бізнесів. Також і Нововолинськ може стати один із перших міст, де на рівні міської ради буде прийнято програму підтримки соціального бізнесу в громаді. Ця тематика досі має безліч простору для подальших досліджень.

Соціальний бізнес також може відігравати значну роль у впровадженні інновацій та нових технологій. Соціальні підприємства часто є піонерами у впровадженні екологічних практик, використанні відновлювальних джерел енергії, створенні інклюзивних продуктів та послуг. Вони орієнтовані на довгострокові результати і, на відміну від традиційного бізнесу, враховують соціальний та екологічний вплив своєї діяльності. Це робить їх важливими агентами змін у напрямку сталого розвитку.

Таким чином, соціальний бізнес є не лише інструментом для вирішення конкретних соціальних проблем, але й важливим чинником сталості організацій громадянського суспільства. Він сприяє економічному розвитку, соціальній інтеграції, підтримці вразливих груп населення та впровадженню інновацій. У сучасних умовах соціальні підприємства стають ключовими гравцями на шляху до сталого розвитку України.

ВИСНОВКИ

Громадянське суспільство є невід'ємною складовою розвинутої демократії, відіграючи ключову роль у забезпеченні балансу між державною владою та інтересами громадян. Його значення для української держави суттєво зросло після Революції Гідності 2013-2014 років та початку військової агресії Росії у 2014 році, коли організації громадянського суспільства стали рушійною силою волонтерського руху, надання допомоги армії та переселенцям.

У роботі було описано сутність громадянського суспільства та його функції. Концепція громадянського суспільства має різні трактування, проте загалом воно розуміється як сукупність недержавних організацій та ініціатив, створених громадянами для реалізації своїх інтересів та захисту прав. Серед ключових функцій громадянського суспільства виділяють економічну, пов'язану зі стимулюванням інновацій, підприємництва та розвитку соціального капіталу, а також демократичну, що забезпечує збалансування державної влади та захист прав і свобод індивідів.

Теоретичні підходи до ролі громадянського суспільства в економіці різняться: одні вчені наголошують на ризиках зловживання ресурсами та пошуку ренти організаціями громадянського суспільства, тоді як інші, більш оптимістичні, вбачають їх потенціал у сприянні економічному зростанню через зміцнення довіри, співпраці та інноваційності. Підхід Р. Інглхарта поєднує ці погляди, визнаючи корисність організацій громадянського суспільства на ранніх етапах розвитку, але застерігаючи від їх надмірного впливу в подальшому.

Досліджено історію формування громадянського суспільства. Становлення громадянського суспільства на території сучасної України має тривалу історію, сягаючи корінням у діяльність братств у XV-XVII століттях. У XIX столітті з'явилися національно-визвольні рухи, культурні товариства та кооперативи, що стали прообразами майбутніх громадських організацій. Радянський період став випробуванням для громадянського суспільства, проте

підпільні групи опору зберігали його традиції. Відродження громадянської активності розпочалося наприкінці 1980-х років з «перебудовою» та здобуттям Україною незалежності у 1991 році, досягнувши апогею під час Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013-2014 років.

Роль громадянського суспільства в економіці міст є ваговою, адже воно створює сприятливе середовище для підприємництва, виступає лобістом економічних інтересів, залучає ресурси для розвитку інфраструктури та формує громадську думку з економічних питань.

Аналізуючи діяльність організацій громадянського суспільства у містах Нововолинськ та Івано-Франківськ, можна побачити їхній значний вплив на розвиток місцевих громад.

У Нововолинську молодіжні організації зосереджені на наданні неформальної освіти, створенні просторів для дозвілля та розвитку громади. Вони успішно залучають грантові кошти, які потім ідуть у вигляді податків до місцевого бюджету, для облаштування молодіжних центрів. Натомість в Івано-Франківську реалізовано масштабний проєкт «Промприлад.Реновація», спрямований на ревіталізацію постіндустріальних територій та створення інноваційного середовища для освіти, мистецтва та бізнесу. Також у місті діє ініціатива «Нова економіка Івано-Франківська», метою якої є стимулювання інноваційної економіки та перетворення патентів і технологій на продукти з високою доданою вартістю.

Досліджено міжнародний досвід Польщі та Німеччини, який може стати корисним для України в питаннях розвитку громадянського суспільства. Польський приклад ілюструє, як грантові механізми сприяють посиленню громадської участі та соціального капіталу в сільських громадах. Німеччина ж має багаті традиції молодіжної роботи, спрямовані на формування демократичних цінностей та залучення молоді до активної участі в житті суспільства.

Виокремлено напрями вдосконалення співпраці громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування. Ефективність участі громадянського суспільства у вирішенні міських проблем значною мірою залежить від доступності відповідних інструментів. Електронні петиції та звернення, громадські слухання та обговорення, підтримка ініціатив через грантові програми та партисипативне бюджетування дозволяють громадянам безпосередньо впливати на прийняття рішень та розподіл ресурсів на місцевому рівні. Проте недостатній рівень громадянської освіти та обізнаності нерідко послаблює ефективність цих інструментів.

Описано участь громадянського суспільства у вирішенні міських проблем. Важливим кроком на шляху вдосконалення співпраці громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування є створення консультативно-дорадчих органів, таких як молодіжні та громадські ради при виконавчих комітетах. Вони дозволяють представникам різних соціальних груп безпосередньо впливати на розробку та впровадження місцевих політик. Не менш важливим є забезпечення прозорості та підзвітності органів місцевої влади, створення відкритих даних та платформ для моніторингу використання бюджетних коштів.

Визначено й описано ряд інструментів для забезпечення сталості діяльності організацій громадянського суспільства. Одним із них є розвиток соціального бізнесу. На відміну від традиційного, соціальні підприємства орієнтовані не на максимізацію прибутку, а на створення соціальної цінності, сприяючи вирішенню актуальних проблем суспільства. В Україні набувають популярності різні моделі соціального бізнесу, зокрема підприємства, що відраховують частину прибутку на реалізацію соціальних місій, працевлаштовують вразливі категорії населення або створюють соціально значущі товари та послуги.

Соціальний бізнес відіграє важливу роль у розвитку місцевих громад, активізуючи економіку, створюючи робочі місця та підтримуючи локальних

виробників. Він також є потужним інструментом соціальної інтеграції та захисту вразливих верств населення, зокрема ветеранів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження. Лютий 2022. URL: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12447-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya>.
2. Пилипенко, Л., Позняковська, Н.. КОНЦЕПЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ. Mechanism of an Economic Regulation, 2023. (1 (99), 121-127. <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.19>.
3. Любченко П.М. Громадянське суспільство: аспекти нової парадигми / П.М.Любченко // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 78. – С. 43-44
4. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу): Сайт. 2001. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm>
5. Harvard Business School. Alexandra Spiliakos. Tragedy of the commons: what it is and 5 examples. Website. 06.01.2019. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/tragedy-of-the-commons-impact-on-sustainability-issues>
6. Putnam, Robert D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, 1993. JSTOR, URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7s8r7>.
7. Inglehart, Ronald, Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies, Princeton: Princeton University Press, 1997. URL: https://www.academia.edu/1441488/Ronald_Inglehart_Modernization_and_Postmod

[ernization_Cultural_Economic_and_Political_Change_in_43_Societies_Princeton_New_Jersey_Princeton_University_Press_](#).

8. Francis Fukuyama. Social Capital and Civil Society. The Institute of Public Policy. George Mason University. October 1, 1999. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>

9. Alexander J. C. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations. Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization. London etc. 1998. P. 1-19. URL: https://ccs.yale.edu/sites/default/files/files/Alexander%20Articles/1997_alexander_civil123.pdf

10. Ткачук З. Коротка історія молодіжних центрів. *Молодіжний працівник*: сайт. 2022. URL: <https://youth-worker.org.ua/uncategorized/kоротка-istoriya-molodizhnyh-czentriv/>

11. Луньова А. Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. ZMINA, 2022. URL: <https://zmina.info/columns/rolgromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijny-rosii-proty-ukrayiny/>

12. Rachel Cooper. What is Civil Society, its role and value in 2018? University of Birmingham. 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6c2e74e5274a72bc45240e/488_What_is_Civil_Society.pdf

13. Міністерство фінансів України. Чисельність населення в містах: Сайт. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/town/lvov/>

14. Медина П. Коротка історія Молодіжного центру «Нові крила» у м. Нововолинськ: сайт. 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=68nTSNrIKlc>

15. Безрученко Т., Блонський В.. Активісти, які пройшли шлях від стінописів до молодіжного центру. The Ukrainians: сайт. 2022. URL: <https://theukrainians.org/stiny-ne-movchat/>

16. Нововолинська міська рада. У Нововолинську офіційно відкрили молодіжний центр «4.0»: сайт. 2024. URL: <https://nov-rada.gov.ua/2024/03/15/u-novovolynsku-ofitsijno-vidkryly-molodizhnyj-t-sentr-4-0/>
17. Тепле місто. Промприлад.Реновація: сайт. 2022. URL: <https://warm.if.ua/project/promprylad/>
18. Нова економіка Івано-Франківська: сайт. URL: <https://neweconomy.if.ua/ecosystem/about-nef/>
19. Сотник І., Ус Я. Бюджет участі: досвід застосування та перспективи вдосконалення в містах України. *Mechanism of Economic Regulation*. 2018. №1. С. 31-44.
20. Хуткий Д., Аврамченко К. Оцінка впливу бюджету участі в Україні. Київ, 2019. 50 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/337783487_Ocinka_vplivu_budzetu_ucasti_v_Ukraini
21. Луцька міська рада. Реалізація Програми підтримки ініціатив жителів міста Луцька в 2015 році: Сайт. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/initiatives-2015>
22. Громадський проект. Бюджет участі Івано-Франківської територіальної громади: статистика: сайт. 2023. URL: <https://if.pb.org.ua/statistics>
23. Рішення по бюджету міста. Фінансове управління Івано-Франківської міської ради: сайт. 2024. URL: <https://mfu.if.ua/planuvannya-misczevyh-byudzhetyv/rishennya-po-byudzhetu-mista/>
24. Open Street Maps: Website. URL: <https://www.openstreetmap.org/#map=4/45.21/23.73>
25. Which EU countries had the highest GDP in 2020. Eurostat: an official website of the European Union: website. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211220-1>

26. Лободовська Т. «Солідарність»: польський шлях до незалежності за участі вихідців з України: Сайт. 2020. URL: <https://ostroycastle.com.ua/solidarnist-polskyj-shlyah-do-nezalezhnosti-za-uchasti-vyhidtsiv-z-ukrayiny/>
27. Bednarska-Olejniczak D., Olejniczak J., Klímová V. Grants for Local Community Initiatives as a Way to Increase Public Participation of Inhabitants of Rural Areas: Website. 2021. URL: <https://www.mdpi.com/2077-0472/11/11/1060>
28. Spatscheck C. The German perspective: youth work, integration and policy. *The history of youth work in Europe* The history. Relevance for youth policy today. Council of Europe, 2009. URL: https://pip-eu.coe.int/documents/42128013/47261623/History_of_youth_work.pdf/b97318a2-2d74-4ea5-b94c-40c726d7d47d?t=1377542412000
29. Закон України «Про доступ до публічної інформації». Верховна Рада України: сайт. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
30. Machova R., Volejnikova J., Lnenicka M. Impact of E-government Development on the Level of Corruption: Measuring the Effects of Related Indices in Time and Dimensions. *Review of Economic Perspectives*. 2018. С. 99-121. URL: https://www.researchgate.net/publication/326013362_Impact_of_E-government_Development_on_the_Level_of_Corruption_Measuring_the_Effects_of_Related_Indices_in_Time_and_Dimensions
31. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
32. У Нововолинську відбувся масштабний бізнес-форум. Нововолинська міська рада: сайт. 2023. URL: <https://nov-rada.gov.ua/2023/06/12/u-novovolynsku-vidbuvsia-masshtabnyj-biznes-forum/>
33. Консультаційна робота «МСП та держава: як відновити взаємну довіру?»: USAID. Київ. 2016. URL:

<http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/levpp10trust2017-03-30final-170428130307.pdf>

34. Програма EGAP: сайт. 2024. URL: <https://egap.in.ua/about>
35. Громадська організація «Молодіжна платформа»: Сайт. URL: <https://youthplatform.com.ua/>
36. Бочарнікова А. Соціальне підприємництво — це просто: посібник підприємця. 2020. 37 с. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-238403611/238403611#1>
37. School of ME. Що таке соціальний бізнес і чому він потрібен Україні: розглядаємо основи соцпідприємництва. *The Village Special*: сайт. 2024. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/sotsialne-pidpryemnytstvo/349889-social-business>
38. Огородник В.В., Маркіна М.І. Тези: «Релігійно-паломницькі кластери як фактори впливу на розвиток місцевої економіки України». II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасні технології комерційної діяльності і логістики», Україна, м. Київ. 2022. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1bc80d27-ce08-4fe0-9ed9-d051b816ead6/content>
39. Данилишин Б., Пилипів В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України: Регіональна економіка. 2016. № 1. С. 5-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_1_3
40. Шевчук О.А. Оцінка ефективності фінансового контролю за використанням коштів місцевих бюджетів: / За загальною редакцією д.е.н., проф. О.В. Михайловської.— Чернівці: Видавництво «Прут», 2012. – 252с. 2012. с. 162-166.
41. Шевчук О.А. Державний фінансовий контроль: наукова парадигма / Вісник КНТЕУ. 2011. №1.с. 41-50.

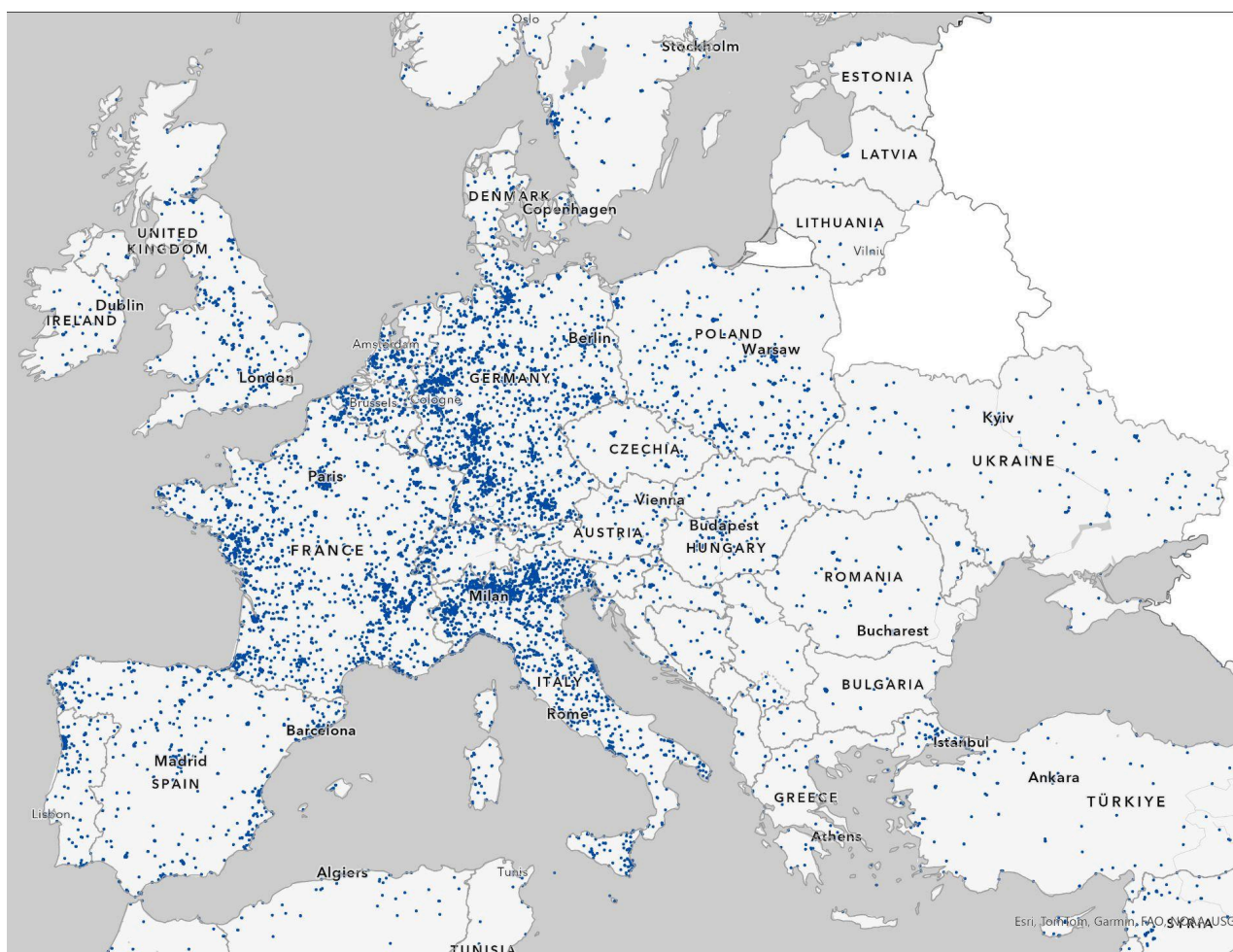
42. Шевчук О. А. Науковий погляд на розвиток сільської економіки в умовах нової соціально-економічної реальності// Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2021. – Випуск 8. – 176-177 с.

43. Danylyshyn B., Bondarenko S., Malanchuk M., Kucherenko K., Pylypiv V., Usachenko O. (2019). Method of Real Options in Managing Investment Projects: International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE), *vol. 8, August*, 2278-3075.

ДОДАТКИ

Додаток А

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

СЕРТИФІКАТ

підтверджує, що

Гіналюк Дмитро

взяв(ла) участь у роботі платформи

«Економіка відновлення міст України»

в межах 91-ОЇ ЩОРІЧНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ ТА КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ»

Проректор з
наукової
роботи
Д.е.н.,
професор

 | АНТОНЮК

Ім'я користувача:
Регіоналістики і туризму Шмігельська Євгенія

ID перевірки:
1016327635

Дата перевірки:
06.06.2024 14:01:45 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
06.06.2024 14:06:25 EEST

ID користувача:
100005731

Назва документа: Гіналюк Д.С._бакалавр_РУ_2024

Кількість сторінок: 73 Кількість слів: 15329 Кількість символів: 121556 Розмір файлу: 459.54 KB ID файлу: 1016126578

6.96% Схожість

Найбільша схожість: 1.28% з джерелом з Бібліотеки (ID файлу: 1016086885)

4.54% Джерела з Інтернету 475 Сторінка 75

5.38% Джерела з Бібліотеки 429 Сторінка 78

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел